

L'AIGUA:
REALITAT I SÍMBOL

GONÇAL MAYOS
JORDI GIRÓ

QUADERNS

Fin

L'AIGUA: REALITAT I SÍMBOL

GONÇAL MAYOS
JORDI GIRÓ

FUNDACIÓ JOAN MARAGALL

fjm
FUNDACIÓ JOAN MARAGALL
CRISTIANISME I CULTURA

Editorial Claret

Gonçal Mayos Solsona és doctor en filosofia per la Universitat de Barcelona. Actualment és professor de filosofia en la mateixa universitat i consultor en humanitats en la Universitat Oberta de Catalunya. Entre les seves publicacions destaquen *Entre lògica i empíria. Claus de la filosofia hegeliana de la història* (1989), *Marxa i sentit especulatiu de la història. Comentari a Hegel* (1993), *Il·lustració frente a Romanticismo. La polémica Kant - Herder en filosofía de la historia* (2004). La seva pàgina web personal és: www.ub.es/histofilosofia/gmayos.

Jordi Giró París és doctor en filosofia i ciències de l'educació per la Universitat de Barcelona. Actualment és professor a la Facultat de Filosofia i a la Diplomatura de Relacions Laborals de la Universitat Ramon Llull, així com professor a la Universitat Oberta de Catalunya. Ha publicat, entre altres, *El pensament polític de Carles Cardó i Jacques Maritain* (1995), *El catalanisme del Dr. Carles Cardó. Un referent històric per a la construcció plurinacional de les Espanyes* (2001), *Dos homes de pau en temps de guerra. Epistolari Carles Cardó - Ramon Sureda* (1936-1942) (2001).

© Gonçal Mayos Solsona

© Jordi Giró París

Primera edició: novembre del 2006

Edició: Isidre Ferré

Fundació Joan Maragall (Cristianisme i Cultura)

València, 244, 2n – 08007 Barcelona

© Editorial Claret, s.a.u.

Roger de Llúria, 5 - 08010 Barcelona

Imprès a Policrom

ISBN 84-8297-966-3

Dipòsit legal: B. 44.966-2006

Amb la col·laboració de:

 Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

ÍNDIX

Metafòrica de l'aigua. Un elogi <i>Gonçal Mayos</i>	5
Aigües beneïdes: l'aigua en la religió <i>Jordi Giró</i>	29

METAFÒRICA¹ DE L'AIGUA. UN ELOGI*

Gonçal Mayos

El més clar, l'aigua.
(Dita popular)

I. DE LA DIFICULTAT I LA TRIVIALITAT DEL TEMA

Pensar sobre l'aigua, parlar de l'aigua, planteja dificultats sorprenents. Fa ben poc, en una obra de teatre d'aficionats a què vaig ser convidat, es ridiculitzava el tòpic del professor histèric i barroer incapaç de fer-se comprendre. Significativament, era un expert en l'aigua. S'hi volia remarcar la paradoxa d'una saviesa sobre el no-res, d'un especialista sobre quelcom que no admet —aparentment— especialització, del que tots ens considerem experts o, com a mínim, creiem que sabem tot el que cal saber-ne.

En definitiva, s'hi tractava el tema de l'aigua com a prototipus del no-tema (cal que no ho confonguem amb l'anatema, ja que els anatemes tradicionals solen ser avui en dia els temes més agraïts i espectaculars). Amb l'aigua sembla que tenim purament un no-tema i no un anatema agraït que explotar oportunament. Com que sovint oblidem la facilitat amb què els éssers humans s'han matat entre ells per aconseguir-la, ha esdevingut en l'imaginari popular una temàtica tan insípida, incolora i inodora com diem que és o hauria de ser l'aigua. Per tant, cal que confessem a l'amable lector que en aparença som davant d'un tema tan humil, banal i universalment conegut que ni tema és. Fi-

---

I. Fem servir aquest neologisme en el sentit que l'usa el filòsof alemany Hans Blumenberg per a referir-se no solament a una metàfora més o menys concreta, sinó a tot un complex camp de metàfores relacionades entre si, encara que en puresa no es tracti de la mateixa metàfora.

* Aquest article té el seu origen en una conferència titulada «Aigües que fan pensar: l'aigua en la filosofia», pronunciada el 19 d'octubre del 2005 a l'Auditori de l'Institut d'Educació Contínua. S'inscrivía en el cicle «L'aigua i la cultura: símbols, mites i rituals», organitzat per la Universitat Pompeu Fabra i la Fundació Joan Maragall.

losòficament, seríem davant d'una substància tan humil, banal i universalment existent que se li acabaria negant la substancialitat mateixa. Això fins que la sequera amenaça.

Però tornem a l'aigua com a no-tema i gairebé no-substància. Cal reconèixer que costa molt definir-la i, fins i tot, pensar-la com una substància autèntica. Segurament, som davant d'una dificultat comparable a la que deuria patir l'austríac Robert Musil quan, en la seva llarga deriva per a definir l'home contemporani, va iniciar la interminable —i inacabada— escriptura de *L'home sense atributs*. Coincideixo amb José María Valverde que seria millor traduir-ho com l'home «sense qualitats» o «sense propietats», ja que Musil vindria a apuntar (com diu actualment Zygmunt Bauman de la nostra societat i la nostra cultura) que l'home ha esdevingut líquescient, líquid i sense qualitats substancials. Exactament com el més versàtil, canviant, comú i mínim dels líquids: l'aigua. El líquid aparentment sense qualitats, sense propietats, sense atributs que el facin destacar en la jerarquia dels elements.

1.1. *Aigua o aigües?*

Ens trobem, doncs, davant quelcom que no dóna massa a pensar. Precisament per això, en el títol inicial d'aquest text, «Aigües que fan pensar», s'usa un plural que promet concreció, *aigües*, en lloc del singular però abstracte *aigua*. Amb el plural insinuem que no cometrem l'atreviment de parlar de quelcom que sembla mancat de les qualitats, les propietats i els atributs d'una autèntica substància o, encara més, que —en una humilitat que voreja la nihilitat— fins i tot no sembla susceptible de predicats específics que ens animin a atorgar-li la categoria de tema filosòfic substancial. Insinuem que, a canvi, ens remetrem a la tremenda riquesa de la seva plural utilització per tots coneguda i testimoniada culturalment: aiguardent, aigües mortes, aigües traïdores, aigua beneïta, aigua mineral, aigua viva, aigua fètida, aigua de roses, etcètera.

Certament, el plural permet concretar i adjectivar, ens apropa als ens, a les coses concretes, als accidents, als símbols i a les metaforitzacions que manifesten la gran riquesa cultural i humana. Però això no ens ha d'impedir preguntar-nos per què és tan difícil la tematització de l'ésser que hi subjeu, que hi és comú, que n'és la condició de possibilitat. Per què les aigües poden amagar l'aigua?

2. SÍMBOL MATERIAL DE L'ÉSSER I DEL NO-RES

Científicament, dir que ens trobem amb la substància aparentment més insubstancial, la matèria més líquescient, l'element aparentment mancat d'a-

tributs... és una barbaritat que no mereix l'atenció més mínima. I no obstant això, com hem vist, costa de parlar-ne i aquesta idea té quelcom de veritat. Però anem a pams, perquè les coses no van ser així en l'origen de la filosofia.

2.1. *Al principi era el gran oceà universal, infinit sense vida, silenci absolut*

L'aigua, precisament pel que va intuir Tales, és a dir per poder ser-ho tot (almenys en el món de la vida), mereix ser considerada com el substrat comú que hi ha darrera de tot i que tot ho sustenta: la substància, el principi substancial. Des la concepció humana de la vida, allí on l'aigua no hi és d'alguna manera, no hi ha ni hi viu res. Probablement Tales de Milet es feia ressò en part de tradicions cosmogòniques mítiques; no en va Homer, coincidint amb la tradició òrfica, «situa al principi les divinitats marítimes Oceà i Tetis, a més de Styx, l'aigua».² A la *Iliada* (14.200 i 14.301), es refereix a Oceà com a generador de déus i «gènesi de totes les coses» (14.244) i a Tetis com «la mare». Encara més clara és la prioritat cosmogònica aquosa en la tradició egípcia (sempre molt vinculada a l'aigua del Nil), que diu: «Al principi era el gran oceà universal, infinit sense vida, silenci absolut»,³ i en la babilònica (també molt vinculada als rius Tigris i Eufrates), que s'afirma que en el començament són Aput i Tiamat, és a dir respectivament els oceans d'aigua dolça i salada.

També el primer relat de creació de la Bíblia (Gn 1,2b) parla de *Tehom* (l'aigua primordial però caòtica que envoltava i empresonava la terra). Tot i que Déu ja havia creat el cel i la terra, aquesta darrera encara «era caòtica i desolada, les tenebres cobrien la superfície de l'oceà [*Tehom*], i l'Esperit de Déu planava [infont ordre i vida] sobre les aigües». Cal recordar que només a partir d'aquí es produirà la creació del demés. D'altra banda, el Rig-veda indi parla d'un primigeni i «ignot cabal», mentre que el grec Empèdocles va fer una teoria evolutiva a partir del mar, que era el si primigeni i generador de tot.

2.2. *El paper decisiu en la primera etapa de la història de la filosofia*

Com podem veure i malgrat que només n'hem donat uns quants exemples, pel seu brillant paper abans i en l'inici de la història de la filosofia, l'aigua semblava cridada a ser el símbol material i natural per antonomàsia de l'ésser. Havia de ser un concepte i una metàfora essencials en la metafísica. I

---

2. Karl-Heinz OHLIG, *La evolución de la conciencia religiosa*, Barcelona, Herder, 2004, p. 161.

3. *Ibidem*, p. 161.

precisament perquè aigua i ésser remetien a la manca d'atributs, de qualitats, de determinacions..., exemplifiquen l'àmbit primigeni només gràcies al qual aquests poden aparèixer, és a dir, són el seu substrat necessari (*hypokeimenon*, deien els grecs). D'aquesta manera, l'aigua es presentava com a principi material de l'ésser, esdevenia la substància de la vida o, almenys, el seu si matern i originari. Conceptualment, ésser i aigua coincideixen metafòricament en significar la protodeterminació, alhora la primera i incipient determinació i la darrera i conclusiva. D'una banda, la mera afirmació que no és que res no sigui. Perdoneu l'aparent galimaties d'aquesta frase, que convenient reconvertida en formulació positiva, diu que hi ha ésser, que hi ha un existir tan indeterminat i buit de qualitats concretes, que és el més proper al no-res, al buit. Per això, en els orígens mítics i presocràtics, ésser i aigua eren cridats a significar metafòricament l'alfa i l'omega, ja que apunten a un principi tan originari i bàsic que gairebé no sembla contenir cap determinació, un principi buit, per tant, es pot dir que és el principi de no-res.

2.3. Ésser o no-res?

Glossant l'inici de la *Ciència de la lògica* de Hegel, podem dir que l'aigua, en la seva metafòrica, s'aproxima a la categoria metafísica de l'ésser, ja que tendeix a la pura indeterminació buida. És a dir, en tant que aigua primordial i si s'evita cosificar-la en les múltiples *aigües*, sembla haver perdut tota determinació i, per tant, no hi ha en ella res que hom pugui intuir, a no ser que sigui precisament, com deia Hegel, el «pur i buit intuir en si mateix» que la iguala al concepte ontològic d'ésser. Precisament d'aquí brolla el nostre problema, ja que si passem de les *aigües* concretes i de múltiples significacions, a l'aigua absent de tota determinació i com a buit intuir, no hi ha res en ella que hom pugui pensar excepte —una vegada més amb paraules de Hegel— precisament el mer «pensar buit». Però això, quan renunciem a parlar de les *aigües* i ens proposem parlar de l'aigua, una part del llenguatge fa fallida i ens trobem amb un no-tema. Ens hem condemnat a una problemàtica tan primigènia, tan immediata i indeterminada, que no sembla tematitzable, que és un no-tema, que amenaça ser el *no-res*, ni més ni menys que el no-res.

No és estrany, doncs, que, així com hi ha oblit de l'ésser, també l'aigua hagi patit un oblit similar, perquè s'oculta i es difereix, diria Derrida, darrere de les plurals i metafòriques *aigües*, és a dir darrere de cadascun dels aparèixer concrets, dels fenòmens, de les coses o dels ens *aquosos*. L'aigua va deixar de ser tema filosòfic amb majúscules precisament en la mesura que la mirada es va dirigir sobre les riques *aigües* de la cultura, dels símbols i de les metàfores. Cal reconèixer que això va significar un enriquiment que ha ali-

mentat poetes i erudits, però també va comportar un empobriment, ja que, com diu Bachelard, «l'aigua és en aquest cas un adorn dels paisatges; no és realment la “substància” dels seus somnis».⁴

Per això, després d'aquell ric començament cosmològic i presocràtic, s'han multiplicat les metàfores sobre les aigües, mentre que l'aigua ha quedat reduïda a un cert no-res on es perden tots els rastres. Perquè, com diu Heidegger de l'ésser, aviat l'oblit metafísic va caure sobre l'aigua, al temps que donaven més a pensar les aigües concretes o metafòriques, com més determinades i singularitzades millor. Significativament, ja després de Tales, la resta de filòsofs milesis van preferir decantar-se per altres elements com a principi ontològic: Anaxímenes optarà per l'aire, més tard Heràclit privilegiarà el foc. I aquí ja tenim un primer avís de l'evolució futura de la sort que li pertocarà a l'aigua en la metafòrica dominant a Occident, perquè Heràclit, amb la meravellosa capacitat dels presocràtics per a unir el més abstracte, transcendent i sublim, amb el més concret, quotidià i experimentable, afirma que quan en l'ànima augmenta la humitat (en detriment del foc sec), queda destruïda i es comporta literalment com un borratxo: «Un home, quan està ebri, és conduït per un nen imberbe i dona voltes, sense saber per on va *amb la seva ànima humida*», ja que, com dirà en un altre moment, «per a les ànimes és mort convertir-se en aigua».⁵ Molt agudament, Anaximandre va preferir evitar les referències populars i construir un nou concepte més abstracte —l'*apeiron*, l'il·limitat, l'indeterminat—, amb el qual va aixecar a la categoria de concepte la manca de determinació que el seu mestre Tales ja havia incuït darrera la humil, incolora, inodora, insípida, transparent, però sempre present i necessària aigua.

Sentim vibrar encara aquesta idea darrera la definició aristotèlica de matèria com a *hyle*, que concreta i assigna a espai-temps qualsevol forma (segons deien els escolàstics medievals). Cal recordar, però, que aquest substrat material informe és el que fa que quelcom —incloent la forma— sigui realment; en cas contrari, romandria com a merament abstracta i potencial. En aquest sentit, l'aigua és la matèria de la vida tal com l'entendem i està darrera de tota vida, ja que tota *forma* vital la pressuposa necessàriament. Per això, hi ha consens en l'àmbit científic a l'hora d'afirmar que la millor manera de cercar vida a l'univers no és esperar un missatge xifrat com a senyal de vida in-

---

4. Gaston BACHELARD, *El agua y los sueños. Ensayo sobre la imaginación de la materia*, Mèxic, FCE, 2002, p. 14.

5. Fragments #234 i #232. També cal relacionar-hi el fragment #233: «Una ànima seca és molt sàvia i molt bona.» Uso l'edició G. S. KIRK - J. E. RAVEN, *Los filósofos presocráticos. Historia crítica con selección de textos*, Madrid, Gredos, 1974, p. 291. Els subratllats són nostres.

tel·ligent, sinó començar per cercar aigua, H₂O, aquest líquid insípid, inodor i incolor sense el qual no es pot donar la nostra activa i *intel·ligent* vida.

3. SORPRENENT ESAÏMENT SUBSTANCIAL: L'ANTISÍMBOL

3.1. *Determinació merament negativa*

Si l'amable lector cerca en la seva experiència quotidiana, podrà veure que qualitativament, és a dir d'acord amb els sentits i les percepcions humanes, l'aigua és definida bàsicament de forma negativa: in-colora, in-sípida, in-odora, trans-parent, a-morfa (encara que aquesta és una característica de tots els líquids i gasos)... Macroscòpicament, l'aigua només té la forma que li atorga el *receptacle* que la conté, que la rep. Tant és així que, com va demostrar el psicòleg Jean Piaget, només en una etapa determinada del desenvolupament infantil es té noció de la conservació de la matèria i s'eviten els errors típics dels nens en l'estadi anterior. És un experiment fàcil de reproduir: s'agafa un gerro de vidre ple d'aigua i es vessa sobre una proveta molt alta i prima i es pregunta al nen si hi havia més aigua en la gerra del principi o ara en la proveta. Tots els nens que encara no han desenvolupat la noció de conservació de la matèria, afirmen que hi ha més aigua en la proveta, malgrat que han vist que s'ha omplert només de la gerra. L'experiment es pot repetir, retornant l'aigua de la proveta al gerro, començant de nou... i mantenen la seva opinió. La manca de forma macroscòpica pròpia de l'aigua desorienta els nostres sentits i nosaltres també erràriem si no fos que ja sabem que la matèria no es crea ni desapareix simplement amb el moviment espacial —i el canvi de recipient és només això.

L'aigua no té forma i pot adquirir-ne qualsevol, i se l'ha de congelar perquè cristal·litzi i esdevingui aquells flonjos, meravellosos i calidoscòpics flocs de neu, o bé els pesats i rígids blocs de gel. Ara bé, hom pot pensar que això passa exactament igual amb tots els líquids, i és cert. Cal tenir cura, però, perquè aquí estem parlant de la metafòrica i la simbologia conceptuals de l'aigua, on sí que hi ha importants diferències discriminatòries. Per exemple —i és una de les més sorprenents—, malgrat que el cos humà és aigua en més d'un 90%, resulta que quan al llarg de la història s'ha pensat la influència dels fluids corporals en la naturalesa dels caràcters, temperaments o *humors* humans, l'aigua n'és la gran absent. No n'hi ha cap d'específicament *aquós*.

3.2. *L'«humor» absent*

Segons la doctrina dels *humors* (d'*umorem*, 'líquid'), tan important des d'Hipòcrates, al segle v aC, i que va tenir defensors fins a l'inici del XIX, la ma-

laltia provenia del desequilibri d'un dels humors corporals per damunt dels altres. Més enllà de la malaltia, però, ja la simple tendència o lleugera preponderància de la bilis es pensava que generava el caràcter o el temperament biliós, que és violent, colèric, irat, irritable, fins i tot *zitzaniós*. Si predomina la sang, és sanguini, és a dir *pletòric*, sempre disposat a posar-se a prova i al límit de les seves forces, avui vinculat a la hipertensió o a l'esport. Si és la limfa,⁶ doncs el caràcter limfàtic (mancat d'energia, acontentadís, passiu); si és l'atrabilis⁷ o bilis negra, doncs el malenconiós (d'esperit tristici, melangiós, solitari, sempre preocupat i mai no ocupat,⁸ que avui el vinculem a la hipocondria).

On és l'humor i el temperament aquós? És absent i això és molt significatiu. Segurament se'ns dirà que, en canvi, dins de l'astrologia, el símbol aquós ha estat millor tractat i té una part de poder alíquota amb els elements de foc, aire i terra. Però no deixa de ser espectacular que el component essencial de la vida i del nostre cos no hagi merescut un lloc en l'imaginari grecooccidental dels humors corporals i dels correlatius humors o temperaments anímics. Així com hem vist abans que culturalment les *aigües* desplacen l'atenció de l'aigua, ara ho fan els humors corporals. Una vegada més, l'aigua, precisament per ser la base d'aquells líquids (què són la sang, la bilis i tots els altres sinó aigua i poca cosa més!) i fins i tot el líquid per antonomàsia, se la conceptualitza com a totalment mancada de característiques o d'atributs propis i específics.

3.3. *Inhibidora del desig*

D'altra banda, però, és precisament això el que l'ha convertit en tant vital, omnipresent i, si se'm permet, pràctica. Tots sabem que res millor que l'aigua per a fer passar la set, perquè precisament el nivell mínuscul de sals (per no parlar del de sucres) que conté encaixa molt bé amb la necessitat de líquid del nostre cos i evita excitar el sentit del gust. De la mateixa manera que amb la poma els tastadors de vins netegen els seus sentits del gust i l'olfacte per a poder així calibrar-los amb precisió, l'aigua és el gran inhibidor del desig, quan no es tracta de paladejar quelcom sublim (un vi exquisit, per exemple), sinó que volem simplement fer passar la set (podríem dir desassedegar-nos). Evidentment l'actual predilecció per refrescs a base d'aigua ensucrada, acolorida, vitaminada, aromatitzada i amb tot tipus d'additius, és un

---

6. També anomenada *pitüira*.

7. La ciència actual nega l'existència de l'atrabilis, però la simbologia tradicional continua i *atrabiliari* defineix algú violent i descontrolat.

8. No cal confessar la meua simpatia pels melangiosos, tradicionalment assimilats als esperits filosòfics, poètics i hiperreflexius (o hamletians).

exemple més d'una societat on el que realment es cerca és el consum indefinit i inacabable, més que no la satisfacció de les necessitats. És terrible per a la societat de consum actual un refresc —com l'aigua— que simplement mata amb eficàcia la set i que, per tant, talla el cicle infernal del consum.

3.4. *Manca de simbologia èpica: puresa, transparència, perill...*

Però retornem a la sorprenent tragèdia poètica i metafòrica de l'aigua, en contrast amb l'enorme riquesa del seu plural i de les seves concrecions: les aigües, els rius, les fonts, els mars... L'aigua ha estat històricament desposseïda dels grans atributs poètics i metafísics; en cert sentit és tan transparent com el diamant o el vidre, però aquests i no l'aigua seran per sempre més qui sublimaran aquest arquetipus poètic. Recordem una escena de la pel·lícula de Mankiewicz aquí estrenada amb el títol *La buella*,⁹ quan s'amaga un diamant en un got d'aigua. La millor manera d'amagar quelcom transparent és mostrar-lo però fent-lo invisible dins de quelcom també transparent; especialment si és quelcom molt humil, ordinari i quotidià que difícilment podem associar a quelcom tan valuós i extraordinari com un diamant. Qui cercaria un diamant en un got d'aigua? Precisament perquè, com a tradició cultural i simbòlica, hem oblidat i menyspreat la puresa i transparència de l'aigua (a part, com veurem, que l'embrutem constantment), ens sorprèn gratament i considerem una meravella la transparència infinita de l'aigua en algunes cales mediterrànies o en alguns llacs alpins.

Encara més, i sense voler ofendre, estaran d'acord amb mi que l'aigua pot ser més pura que no cap donzella o, fins i tot, que la mirada de cap nen. Tots coneixem la misèria i debilitat de la condició humana, fins en els seus arquetipus tradicionals de puresa i innocència (el nen i la donzella); per això sabem —per molt que els estimem— que cap d'ells —cap ésser humà— no és mai tan pur com ho pot ser l'aigua. Ara bé, una vegada més, per molt que ja ens soni sovint a carrincloneria, seran ells qui per sempre seran el símbol de la puresa.

En un altre ordre de coses, els mariners i els pobles costaners saben que l'aigua pot ser, quan vol, molt cruel i perillosa; però inevitablement és el vermell de la sang i no l'incolora aigua qui retindrà per sempre més el símbol del perill i la metàfora de la mort.¹⁰ Hem vist que l'aigua és imprescindible per a la vida i hem convingut que físicament la sang és poca cosa més que no aigua, però la vida —tant com la mort i el perill— són simbolitzats

---

9. Hauria estat més correcte titular-la *Detective* o, encara molt millor, *Fisgoneador*, ja que el terme anglès *sleuth* del títol original em sembla que és usat en un clar sentit menyspreador.

10. Evidentment, com veurem, tota una altra cosa és quan ens referim a la mar o a l'oceà.

tradicionalment pel roig de la sang i ens resulta inconcebible pensar en l'aigua per a construir un símbol equivalent.

3.5. *El vampirisme com a símptoma*

Veiem un símptoma força significatiu de l'evolució històrica que tendeix a banalitzar l'aigua i menysprear els seus poders en la decadència d'un mite tant arcaic com bell, el de la font de l'eterna joventut, davant de l'èxit de mites posteriors més tenebrosos com els vampirs. El mite d'aquests, molt més modern i d'èxit popular molt recent,¹¹ basa l'estrany perllongament de la vida dels vampirs en la potència de la sang que xuclen i roben a altres humans, fins i tot assassinant-los. Sembla que en la societat moderna ja no fos possible creure que la vida pogués ser regalada, de manera natural i inesgotable, per un vehicle tan banal com l'aigua que mana mansament de certes fonts; històricament n'hi ha moltes que reivindiquen la capacitat rejuvenidora. En canvi, cada vegada sembla més plausible creure el mateix per la potència de la sang, sobretot si és fruit d'una apropiació violenta i criminal, ja que aquí la vida, per dir-ho així, *guanyada* pel vampir és equivalent a la que perd la seva víctima (és un joc de *suma zero*,¹² davant la misteriosa i inesgotable riquesa de les fonts de l'eterna joventut o el brollar gratuït també atorgador de vida d'una font,¹³ en què només t'hi haves d'atansar i beure).

3.6. *Insubstancialitat de l'aigua, substancialitat de mars i rius*

Ara bé, més enllà de la postsocràtica menysvaloració simbòlica de l'aigua (que intentarem explicar més endavant), és clar que els homes hem construït la nostra metafòrica, els nostres símbols i models, els nostres paradigmes i arquetips, amb un èmfasi de raresa, sublimitat i especificitat que ha marginat força aquest element primordial i omnipresent. Com sol passar, l'humil i vulgar no és font d'inspiració per a certa poesia èpica que sembla cercar només la gran gesta i la singularitat més sublim. Això pot explicar que, en la metafòrica humana, l'oceà o el mar, que es presten molt més a l'èpica, són normalment molt més tractats com una substància que no l'aigua. I això malgrat que

---

11. Recordem que la publicació de la novel·la de Bram Stoker és de 1897 i que marca l'inici de la *moda* a Occident, malgrat que certament el mite té antecedents molt més antics i llunyans.

12. Expressant tal vegada que en l'actualitat la vida i la totalitat de l'existència es concep cada vegada més des d'una lògica competitiva.

13. Davant els moltíssims exemples del gènere vampíric i d'altres similars, només recordo ara, en canvi, la filmació, a partir d'una llegenda medieval, del *Manantial de la donzella*.

aquesta n'és el component substancial, que sempre s'ha sabut que oceans i mars bàsicament només són una immensa massa de gotes.

De manera semblant passa amb els rius. Són definits pel seu poder i impetuositat (especialment quan es desborden), i en tant que part més dinàmica i visible del cicle de l'aigua, els rius han estat sempre la metàfora més usada del cicle de la vida: les nostres ànimes són els rius que van a parar al mar, que és el morir. La permanència meravellosa de la vida en, dins i a través del canvi ha estat relacionada amb el fluir del riu (no ens podem banyar mai dues vegades en un mateix riu, seguint les paraules d'Heràclit). Però una vegada més, escandalosament, l'aigua fluent és, pel que sembla, l'accident, mentre que el riu, que només és aquell fluir o la canal buida per on fluiria, apareix com el substancial. Hem substancialitzat la canal per on flueix l'aigua, mentre que no ho hem fet amb aquesta. Per això diem habitualment que «el riu és sec», malgrat que hi ha una part de nosaltres que s'exclama: «No. Un riu sense aigua no és, en el fons, un veritable riu!»

4. MALGRAT TOT, UNS PAPERS IMPORTANTS

Evidentment, hi ha una certa càrrega expressiva en el nostre discurs, en la mesura que hem optat per una narrativa o per un gènere literari qualificable d'elogi. Ara bé, de la nostra anàlisi sobre la mítica, metaforologia i simbòlica de l'aigua (més que no, repetim, de les mil «aigües que fan pensar») es conclou que la tradició filosòfica, literària, cultural en sentit ampli i fins i tot la popular, no es correspon a la importància de l'aigua per a la vida. De ben segur que per la seva omnipresència, alhora que per la callada constància de la seva tasca, l'aigua acaba sent obviada i desplaçada als ulls humans per altres elements o fluids més estranys, especials, peculiars, rars... Ja hem exposat l'exemple del seu desplaçament davant la sang, la bilis, la limfa i fins i tot un líquid del tot inexistent en la realitat que es va anomenar *atrabilis*, que durant mil·lenis es va considerar que marcaven els caràcters o els humors dels homes, mentre que en va ser totalment exclosa l'aigua com a tal o com a component essencial d'aquells, malgrat ser sens dubte el líquid més important, bàsic i omnipresent.¹⁴ Encara més, dins del dualisme tradicional cos-ànima, ens trobem que el cos, que sabem que és de fet aigua, se l'ha considerat tradicionalment sobretot com a terra, mentre que, d'altra banda, tra-

---

14. Si bé avui dia és pot assegurar que la base científica real d'aquella pretesa determinació dels humors sobre el caràcter era terriblement dèbil, podem contestar que no és un argument pel que fa al simbolisme i que no justifica la seva discriminació. Evidentment l'explicació d'aquest èxit divers en el simbolisme no la trobarem en les causes avui científicament comprovades.

dicionalment l'ànima és considerada formada bàsicament d'aire i foc —mentre que el component humit és considerat aliè i alienador: emborratxa, entorpeix, idiotitza. Només cal recordar el que ja hem dit d'Heràclit. Que no hi pinta res de positiu l'aigua en el simbolisme anímic? Realment és sorprenent des d'aquesta perspectiva el destí que ha viscut el quart element en l'imaginari col·lectiu dominant a Occident.

Tot i que no ens apartem en absolut de la percepció d'aquesta marginació sorprenent, cal reconèixer que és relativa, perquè hi ha almenys dos grans papers, molt importants, essencials, fins i tot imprescindibles, que la simbologia tradicional ha atorgat a l'element aquós. Són dues complexos metafòriques amb enormes i esteses implicacions.

4.1. *Mitjancer, vehicle, comunicació, purificador, traspàs*

Un dels papers clau que la simbologia tradicional ha atorgat a l'aigua és el de fer de mitjancer, mediador, comunicació, transport, vehicle, àmbit de traspàs. S'ha destacat —i és una constant indiscutible— que l'aigua transporta, flueix, ajuda a portar les coses necessàries per a la vida, tant dins del cos com en el comerç. Però una vegada més, sovint s'oblida que ella és el més important i fàcilment se la dóna per suposada. El transportat és destacat per damunt del transportador i el resultat encara més que no el seu mediador o possibilitador.

L'aigua també té la tasca d'endur-se coses, especialment el negatiu: la brutícia, el mal, el pecat... És conegut que l'aigua purifica, en l'aspecte simbòlic, ritual i religiós; és a dir que, sent capaç d'arrossegar el mal —corporal i espiritual—, prepara el cos i l'ànima per a rebre l'esperit i el bé. S'endú el mal i el pecat, per això purifica. Tant és així que en èpoques primitives on la dèria de la neteja no era tan important com avui dia, es produïa la paradoxa que hom «només es rentava el cos quan tenia l'ànima bruta».¹⁵ Recordem que l'aigua és imprescindible en moltes religions per a les ablucions rituals i que aquestes són capaces de netejar greus crims: «Fan falta fins a quaranta fonts per a purificar-se d'un assassinat», diuen les suïdes.¹⁶ També és capaç de transportar i lliurar simbòlicament virtuts espirituals com en el bateig cristià o en l'aigua *beneïda*.

15. Gaston BACHELARD, *El agua y los sueños. Ensayo sobre la imaginación de la materia*, op. cit., p. 214.

16. *Ibidem*, p. 215. És clar que aquest text, d'una banda, emfasitza la dificultat de purificar-se d'un crim tan terrible (el nombre concret de quaranta pot voler significar un nombre indefinidament alt); d'altra banda, també pressuposa la capacitat de l'aigua de les fonts de purificar dels més terribles crims.

4.2. «Per les aigües estígies»: entre el món dels vius i el món dels morts

Precisament perquè l'aigua té la virtut de comunicar el món terrenal i corporal amb el món espiritual i diví, també té un gran paper en la mediació entre el món dels vius i el món dels morts. Segurament pel seu dinamisme, els rius han estat també usats com a metàfora dels llocs de traspàs, de les fronteres de la vida. No és ara el moment de tornar a insistir-hi, però una vegada més ens trobem que insensiblement passem a parlar més de les virtuts d'unes aigües determinades i concretes que no de l'aigua com a tal. Pensem, per exemple, en el riu Leteu per on Caront passava en barca les ànimes dels morts, les quals, segons diu la llegenda, en beure les seves aigües perdien la memòria de la seva vida passada.¹⁷ També a l'Hades hi havia la llacuna Estígia. Per les seves ribes d'aigües negres i verinoses erraven les ombres dels morts que no havien estat enterrats (que era un terrible crim contranatura: recordem *Antígona*, la tragèdia de Sòfocles). Per això, els juraments «per les aigües estígies!» eren especialment solemnes i els pronunciaven fins i tot els déus.

També dins del paradigma de la comunicació espiritual entre els humans i els déus, moltes fonts han estat vistes com a màgiques i atorgadores de dons espirituals, pel simple fet de beure les seves aigües o de banyar-se en elles. Així la llegenda afirma que les aigües de la font Castàlia, a Delfos (on es va ofegar una casta donzella perseguida per Apol·lo), fa que les muses inspirin els poetes. L'aigua —millor dit, certes aigües— poden atorgar inspiració, creativitat, talent, geni.

4.3. Lloc, àmbit i medi de la generació i la corrupció

El segon gran paper que la tradició simbòlica ha atorgat a l'aigua és ser el lloc, l'àmbit, el medi (una altra vegada el decisiu paper *medi-ador*) dins del qual es produeix la generació, la metamorfosi del mort o inert en viu. Aquí, metafòricament, l'aigua és alhora semen i matriu, és a dir a la vegada la llavor generadora (el principi tradicionalment masculí) i també el si on es produeix la generació (el principi femení). Aquest darrer, però, ha estat més decisiu i desenvolupat que no el primer, ja que és especialment i només en la matriu humida on pot néixer nova vida; només el principi femení —o en ell— és el lloc on l'inert pot posar-se a palpar i el mineral esdevenir vegetal, animal o fins i tot humà. Un medi aquós (una humida matriu) és imprescindible

---

17. Potser oblidaven els detalls o la vivesa de les seves experiències, potser simplement oblidaven el camí de retorn a la vida.

ble perquè sorgeixi la vida, no solament (com tots tenim en ment) amb el fetus humà, sinó que en general (des d'Aristòtil fins els descobriments de Pasteur ja a les darreres dècades del segle XIX) s'ha acceptat la teoria de la generació espontània de la vida. I, de nou, s'accepta científicament avui dia que l'origen i les primeres etapes de la vida en la primitiva Terra es van produir necessàriament en un si aquós.

Per això, l'aigua ha estat considerada sempre com a principi femení: «La profunda *maternitat* de les aigües. L'aigua infla els gèrmens i fa sorgir les fonts. L'aigua és una matèria que per totes bandes veiem néixer i créixer. La font és un naixement irresistible. Un naixement *continu*.»¹⁸ Arribats a aquest moment del nostre discurs no podem descartar, com ja deuen haver sospitat moltes pensadores feministes, que aquesta filiació femenina de l'aigua hagués estat decisiva perquè la tradició més estesa, potser dominada per un cert patriarcalisme més o menys residual, reduís o obviés la importància de l'aigua en el simbolisme i l'imaginari col·lectiu.

4.4. «S'hi ofega el meu pensar i el naufragar m'és dolç... en aquest mar»

Ara bé, així com l'aigua engendra vida, també és el medi aquós o humit el magma on la vida es transforma en mort,¹⁹ ja que accelera la putrefacció, la corrosió, la corrupció, la descomposició química i la perversió anímica,²⁰ la fermentació biològica i la subversió espiritual,²¹ la infecció i la contaminació, fins i tot s'insinua sovint que accelera el pas del temps o l'envelliment. És una experiència socialment generalitzada i quotidiana que el sec conserva o preserva, mentre que l'humit degrada i sovint penetra vers l'interior passant a podrir des d'allí. Moltes d'aquestes idees i simbologies han estat destacades i explotades per la novel·la gòtica; sense anar més lluny, només cal

---

18. Gaston BACHELARD, *El agua y los sueños. Ensayo sobre la imaginación de la materia*, op. cit., p. 27.

19. Prescindim aquí del fet que la mort acaba engendrant nova vida, ja que, des d'aquesta perspectiva, retornem a l'aspecte generatriu ja comentat.

20. Hi ha molts exemples que destaquen la insalubritat mèdica o bacteriològica (però també la insània per a una vida honorable i de treball) de l'humit clima tropical. Tradicionalment i en especial des de l'òptica del colonialisme, s'havia considerat aquesta una de les causes del pretès poc desenvolupament cultural i econòmic dels països tropicals. És percepció aquesta idea des del ben intencionat Montesquieu, fins a algunes de les teories racistes més execrables.

21. Tradicionalment s'ha destacat l'aspecte humit (suor, secrecions...) del sexe. I sembla que darrerament del món oriental —bàsicament el Japó, crec— està arribant un tipus de cinema de terror molt vinculat a l'aigua, als medis terriblement humits. No podem desenvolupar aquí aquestes qüestions.

recordar alguns dels seus escenaris predilectes: maresmes, runes plenes de molsa i líquens, estances fredes i humides, soterranis, tempestes i pluges, etcètera. La psicoanalista Marie Bonaparte associa amb encert la devoció d'Edgar Allan Poe pels escenaris d'*aigües mortes* amb la morbositat del seu esperit i del seu art literari.²² Recordem la confessió clau de Poe:

No he pogut estimar sinó on la Mort
barrejava el seu hàlit amb el de la Bellesa.

I l'aigua està sempre present on la bellesa dóna vida i on la bellesa-vellesa la manlleva. En un altre ordre de coses i com a signe de la força de l'aigua, cal destacar que la seva corrosió està posant en perill greu les restes de cultura industrial i maquinista. Pel que direm més endavant i malgrat que faci enfadar els moderns arqueòlegs industrials, hi ha aquí una certa venjança poètica de l'aigua respecte l'orgullós mecanisme industrial. I és que el ferro és molt menys resistent a la corrosió de l'aigua que no la pedra i els materials tradicionals *nobles* de construcció,²³ de tal manera que moltes edificacions i maquinàries metàl·liques modernes tenen molta menys esperança de vida que no les vetustes construccions antigues en pedra. Sembla que les runes romàntiques i humides de catedrals i temples antics sobreviuran a les modernes i també humides runes de metall.

L'aigua també està vinculada amb la mort o amb el perill de mort per tota la simbologia vinculada amb l'ofegament o el naufragi. Ho estudia aquesta petita meravella que és *Naufragi amb espectador. Paradigma d'una metàfora de l'existència*, de Hans Blumenberg.²⁴ I és clarament manifest en aquell infinit i inquiet «Cementiri marí» de Paul Valéry, que s'inicia entre angoixat i melangios:²⁵

La mar, la mar sempre recomençada!
Oh recompensa després d'una pensada.

---

22. Gaston BACHELARD, *El agua y los sueños. Ensayo sobre la imaginación de la materia*, op. cit., p. 105. Afirma (i ve a ser la tesi de tot el capítol): «para comprender a Edgar Poe es necesario, en todos los momentos decisivos de los poemas y de los cuentos, hacer la síntesis de la Belleza, de la Muerte y del Agua.»

23. Evidentment, la fusta i els materials orgànics no gaudeixen d'aquest avantatge.

24. Hi ha traducció castellana a: Madrid, Visor, 1995.

25. «La mer, la mer toujours recommencée! / Ô récompense après une pensée [...] Rompez, vagues! Rompez d'eaux réjouies! / Ce toit tranquile». Fragment de «Le cimetière marin»: Paul VALÉRY, *El cementerio marino*, Madrid, Alianza, 1970, p. 40-41 i 64-65. L'intent de traducció al català és nostre.

I acaba amb un renovat i sorprenent esclat vitalista:

Trenqueu onades! Trenqueu aigües joioses!
Aquest sostre²⁶ tranquil...

O en aquella infinita immensitat on, deia Giacomo Leopardi,

s'hi ofega el meu pensar
i el naufragar m'és dolç... en aquest mar.²⁷

Matisant la nostra sorpresa i tesi central, cal reconèixer, doncs, que no és gens menyspreable el paper simbòlic i metafòric atorgat per la tradició occidental a l'aigua. Però no sembla prou per a invalidar la nostra tesi que no s'acaba de fer-li justícia filosòfica; especialment si tenim en compte —com demostrarem— que aquesta injustícia no fa sinó augmentar en la mesura que ens allunyem de la filosofia grega i de la simbologia literària, i penetrem en altres simbologies (d'altra banda, també amb un important correlat cultural i literari). Certament, la filosofia medieval, la renaixentista, la moderna i la contemporània han accentuat aquesta injustícia. Intentaré apuntar una tesi que expliqui —o ajudi a explicar— aquests creixents desconeixement, desacralització, menyspreu i, fins i tot, banalització del principi de tota vida que és l'aigua.

5. EXPLICACIÓ DE LA DESACRALITZACIÓ I LA BANALITZACIÓ

5.1. *D'aigua poderosa a poder hidràulic*

El simbolisme i l'imaginari col·lectius van conceptualitzar l'aigua com a poderosa, màgica, senyora generadora de tota riquesa i vida, alhora que també senyora caprítxosa de la mort (tant per negar-se com per donar-se en excés), mentre la humanitat va viure en un món on misteriosament l'aigua queia benèfica o cruel del cel, misteriosament brollava o deixava de brollar de la terra, corria misteriosament i poderosa pels rius, o formava una perillosa immensitat oceànica misteriosament sense fi. Hi havia aquí respecte, por i admiració. Això va canviar força quan l'home va començar a dominar-la, quan la va canalitzar en un regadiu tan productiu com previsible. Llavors, i mal-

---

26. On s'aixopluga el poeta. Té, per tant, un cert sentit de cau, amagatall, cobert.

27. Diu: «*s'annega il pensiero mio / El il naufragar m'è dolce in questo mare.*» Cf. Giacomo LEOPARDI, «El infinito», dins *Poesía y prosa*, Madrid, Alfaguara, 1979, p. 106.

grat la seva importància, l'aigua va començar a deixar de ser misteriosa i màgica i va començar a deixar de fer por, i, en certa mesura, se li va discutir el seu poder de vida o mort. Encara més, aquesta capacitat de decidir entre la vida o la mort la van usurpar els homes que l'havien canalitzada,²⁸ que havien planificat i executat la canal on, la major part de les vegades, l'aigua no podia sinó relliscar mansament. En una espècie de cop d'estat civilitzador, se li negava a l'aigua, per ella mateixa, el poder i el principi generador, i es considerava que l'autènticament poderós i productiu era aquell capaç de canalitzar-la i dominar-la oportunament, fins l'extrem que s'obviava l'aigua com a condició de tot plegat.

Amb les grans obres hidràuliques, l'aigua semblava perdre el poder, al temps que naixia un poder immens en mans dels homes i de les institucions que les construïen i gestionaven. Karl Wittfogel va fer famosa la tesi dels imperis hidràulics de l'antiguitat.²⁹ Afirmava que la condició de possibilitat i la font del poder d'aquests imperis era la planificació, construcció, defensa i gestió dels regadius i de les obres hidràuliques en què es basava aquella societat agrària. Aquí arrelava el poder immens d'aquells imperis i de les seves elits.

5.2. «Deixeu de moldre, vosaltres, dones que us afanyeu en el molí!»

D'altra banda, cal reconèixer, d'acord amb Wittfogel, que «un salt d'aigua interessava molt poc³⁰ a l'home primitiu, excepte com a frontera o objecte de veneració».³¹ Evidentment, els caçadors i els recol·lectors no el percebien com a oportunitat de fer un regadiu i encara menys de construir-hi un molí. No era aquesta la seva mentalitat, no era així la seva vida. Això, però, va canviar profundament amb l'home sedentari i agricultor, que va canalitzar l'aigua, va aprendre a veure en el salt d'aigua l'oportunitat d'un canal, d'un regadiu... Finalment, va omplir de molins les ribes dels rius i va començar a fer el pas a la indústria. Malgrat que l'aigua era valorada sobretot com a font d'energia motriu, hom pot pensar que la seva importància augmentava més que no disminuïa. Fins i tot creiem que es pot detectar una certa èpica renouada sobre —o al voltant de— la potència motriu de l'aigua. Un dels ca-

---

28. En justícia, caldria dir que la van usurpar els que dominaven la humanitat que, ella sí, l'havia canalitzat.

29. Karl WITTFOGEL, *Despotismo oriental. Estudio comparativo del poder totalitario*, Madrid, Guadarrama, 1996. Aquesta tesi ha estat molt criticada darrerament, però, a efectes del que aquí tractem, les referències que en fem ens semblen força vàlides.

30. S'ha d'entendre que interessava molt poc en l'aspecte que avui anomenaríem *econòmic* o *energètic*.

31. Karl WITTFOGEL, *Despotismo oriental. Estudio comparativo del poder totalitario*, op. cit., p. 29.

sos més antics i bells és el del text del segle I aC en què, davant dels primers molins d'aigua romans, Antípatèr de Tesalònica cantava amb força ingenuïtat:

Deixeu de moldre, vosaltres, dones que us afanyeu en el molí; dormiu fins més tard tot i que els galls anunciïn l'alba. Doncs Demèter ha ordenat a les nimfes [deïtats menors de les aigües i de les fonts] que facin el treball de les vostres mans, i elles, saltant al més alt de la roda, fan girar el seu eix que [...] fa que girin les pesades moles [...]. Gaudim de nou de les joies de la vida primitiva, aprenent a fruir amb els productes de Demèter sense treballar.³²

Sembla, doncs, que l'evolució de la simbologia no era tan cruel i menyspreadora de la vella aigua, ja que encara se la pot imaginar plena de forces divines que salten alegrement fent moure la roda del molí. Però el procés era només a les beceroles, i en camí de la plena industrialització (afirmació que ens recorda Wittfogel), la humanitat va descobrir el potencial tècnic inherent al carbó. Llavors s'esdevingué el domini total d'una nova tecnologia basada en l'energia continguda en els combustibles fòssils, que relegava a un lloc secundari la força hidroelèctrica, i amb ella encara més la mítica de l'aigua. En aquell moment s'imposà una nova mítica on la geologia, l'extracció minera dels tresors del fons de la terra i la potència de les màquines mogudes pel carbó i el petroli va desplaçar encara més la de l'aigua.³³ Certament, el molí d'aigua va passar de ser l'esperança motriu que havia d'alliberar-nos de tots els treballs pesats, «a ser un record romàntic en el paisatge industrial», diu Wittfogel, i la canal d'aigua que permetia moure les seves rodes a ser una espècie de bell capritx humà. D'aquesta manera, el molí, que fou signe del progrés i de la indústria, va passar a ser element decoratiu d'escenes campestres i pintoresques (que literalment vol dir 'dignes de ser pintades').

5.3. No és la mateixa «aigua»!

Llavors, una nova oportunitat se li conferia a l'aigua per a ocupar finalment el seu lloc en la simbologia i en la metafòrica humanes: en descobrir les energies productores d'electricitat, l'home va tornar a fixar-se en els salts

---

32. Citat a: Lewis MUMFORD, *Tècnica i civilització*, vol. 1, Barcelona, Altaya, 1998, p. 132.

33. No ens sembla accidental la mentalitat *petrolera* de G. W. Bush i el seu entorn per a explicar almenys part de la seva incompetent reacció davant les sol·licituds dels experts de no eliminar el finançament dels reforços en els dics de Nova Orleans. Evidentment, no entrava en la seva mentalitat la possibilitat que l'aigua marina i els vents poguessin amenaçar les conquestes de la societat industrial.

d'aigua, fins i tot va aprendre a magnificar-los en una escala abans impensable. No obstant això, ens avisa Wittfogel:

Però fins i tot quan l'enginyer del segle XX erigeix la seva planta d'energia en el mateix lloc que abans ja va suportar un molí tèxtil, actualitza noves forces en l'antic lloc.³⁴ La naturalesa adquireix una nova funció; i a poc a poc assumeix també un nou aspecte.

Nosaltres hi afegim que llavors la naturalesa i l'aigua són valorades per la humanitat en la tradició simbòlica de forma molt diversa, perquè certament, en un altre sentit força divers al d'Heràclit, ja no és la mateixa aigua —aquella misteriosa i generadora— la que mou les noves turbines. Aquí l'aigua ja s'ha desencantat o desacralitzat (com deia Weber del món en la modernitat) i com a tal ha perdut tot el seu vell i misteriós poder, i una vegada més en la mateixa mesura que —precisament i paral·lelament— un nou poder s'edifica sobre el control i el domini de l'aigua.

Significativament, en la cultura islàmica s'atenua relativament la desacralització i àdhuc banalització creixent de l'aigua que s'està produint a Occident.³⁵ Pel fet de néixer en el desert, la cultura islàmica sempre ha privilegiat el verger i el jardí, a més amb l'especificitat de l'ostentació visual i auditiva de l'aigua (els sortidors, les fonts, els reguerons...). Cal recordar que el paradís i el *cel* en el món islàmic són imaginats molt més com un verger ple de sortidors que no des de la mística del desert, que, en canvi, fascina els turistes. Si la cultura i el simbòlic islàmics són especialment addictes a l'aigua i sensibles a la seva presència vivificadora però també visual i auditiva, cal dir que en puresa no hi ha hagut cultura immune a l'encís de l'aigua.

Totes les civilitzacions han comprès i valorat la necessitat de l'aigua, totes han elogiat la pau que inspira la seva remor i la bellesa dels seus salts; i potser aquests darrers aspectes, bàsicament estètics, s'han reivindicat més a mesura que se la dominava, se la canalitzava, se la domesticava i es podia jugar amb ella en comptes de ser ella la que *jugués* amb les vides humanes. No obstant això, també és indiscutible que en conjunt i progressivament disminueix la gran importància que se li va atorgar en la prehistòria i en les primeres civilitzacions, en les cosmogonies i en els presocràtics. A mesura que es van edificant grans ciutats aparentment separades de la naturalesa, que es van canalitzant els torrents cap als seus carrers i mercats i que els vaixells sol-

---

34. Tot i partir del mateix principi físic.

35. Encara que cal preguntar-se si l'evolució petrolera i industrial d'alguns pobles islamitzats ha modificat ara part d'aquesta perspectiva i fins a quin punt ho han fet.

quen amb més eficàcia la mar, l'aigua va perdre el seu misteri i el seu encant: se la desacralitza, se li regateja la seva aportació i s'oblida la seva potència. Definitivament, ja no és la mateixa aigua que abans. Els homes d'avui no en tenen en absolut la mateixa experiència i vivència que els homes del passat. I sembla lògic que l'imaginari que entre tots construeixen respongui a una simbologia força diversa.

5.4. *Atenea guanya a Posidó*

Amb la urbanització, i en la mesura que els humans esdevenien urbanites, l'aigua va passar a ser una disponibilitat més dels ciutadans, i oferir aigua potable va esdevenir una tasca política i un servei públic. I qui pot encara adorar el que se li serveix com una oferta o una disponibilitat pública? La mítica elecció del déu patri de la ciutat d'Atenes és un exemple d'un complex procés de substitució de cultes (del qual només apuntem algun aspecte, segurament no el més central) que comporta la disminució progressiva de la importància i la presència simbòliques de l'aigua, entre altres coses. Com és sabut, l'elecció del déu patri d'Atenes es va dirimir entre Posidó (el déu del mar, al qual la ciutat devia pràcticament tot el seu esplendor, car Atenes era una talassocràcia) i Atenea (deessa tant guerrera com sàviament astuta). Diu la llegenda que els dos déus van pactar que cada un oferiria un regal a la polis i deixarien que aquesta escollís entre ells.³⁶ En el moment d'oferir els seus presents a la polis, Posidó va colpejar amb el seu trident el terra i fa ver brollar una font, lamentablement d'aigua salada, mentre que Atenea va oferir com a regal la primera olivera domesticada i productiva. Naturalment, va ser escollida Atenea.

La nostra interpretació de la llegenda remarca que, simbòlicament però de manera molt significativa, és el poder polític i ciutadà qui margina el vell déu de l'oceà. A més, hi ha quelcom de cruel i pueril en el presumpte error de Posidó a l'hora d'oferir una font d'aigua salada, com volent remarcar que es tractava d'una aigua que no valia per a res, que no servia ni per a beure. Percebem en aquesta llegenda el vanitós orgull de la polis, que se sentia completament segura rere les seves dues *muralles*: d'una banda, les muralles de pedra que havia construït per a separar-se de la naturalesa i així poder dominar-la millor; de l'altra, les muralles de fusta que l'oracle havia predit que sempre protegirien la ciutat, mentre estiguessin erigides, i que no eren sinó els vaixells que garantien a Atenes el domini del mar. Les dues

---

36. Hi ha diverses versions sobre si l'elecció va ser popular o personal del poderós governant Creorop. Fins i tot hi ha una versió que afirma que va decidir el vot femení a favor d'Atenea i que seria aquesta la que després retiraria el dret de votar a les dones.

muralles havien debilitat la interessada devoció pel déu marí i més ctònic Posidó, mentre que havien enfortit la també interessada devoció per la deessa militar i política (a més de ser una deessa d'una astúcia comprovada) i capaç de domesticar *bios* (la vida) i *physis* (la naturalesa) per a més gran glòria alhora de *nomos* (la llei política) i d'*anthropos* (l'home). La por a les tempestes, als naufragis o a vagar perduts pels mars (recordem el càstig a l'astut i vanitós Ulisses que narrà el vell Homer) ha cedit davant la producció i la comercialització agrícoles.

5.5. Una esperança insatisfeta

D'alguna manera, el procés que estem narrant no fa altra cosa que augmentar a mesura que l'agricultura i la ramaderia deixen de ser la font primordial de la riquesa. El comerç a gran distància encara podia mantenir la mítica de l'oceà i dels set mars (almenys fins que la navegació va esdevenir ja quelcom tècnicament assegurat), però en absolut la de l'humil component de tots ells: l'aigua. Fins i tot la seva desacralització va esdevenir banalització a mesura que les societats esdevenien industrials. I, malgrat tot, durant segles la indústria i la concepció baconiana del domini de la naturalesa van anar unides a l'aigua. No oblidem que la primera gran màquina humana fou el molí d'aigua. Aquesta, convenientment canalitzada, impulsava una roda que podia moure pedres enormes i moldre o premsar el que calgués: blat o oli, arròs o vi... Més endavant, les preses hidràuliques van ser les primeres grans fonts d'electricitat i la famosa màquina de vapor usa com a principi motriu l'aigua, millor dit la seva força expansiva quan esdevé vapor. Però per a la simbòlica i la metafòrica social, això ja no és vist tant com un mèrit de l'aigua ni com una part del seu poder o misteri generador, sinó només com un fruit de l'orgullosa raó que enginyava aquestes maquinàries i obligava l'aigua a fluir, a evaporar-se, a moure les turbines, etcètera. La tecnologia i el racionalisme tècnic no eren tampoc molt devots del quart element.

Malgrat tot, sembla que la història es repeteix, perquè amb la revolució industrial el salt civilitzador es produeix de nou al costat dels rius, en els rius i pels rius. Si bé ara ja no són els carregats de fèrtils sediments com el Nil, el Tigris i l'Eufrates, el Jordà, l'Indus o el Huang He. Tampoc no és en virtut de les seves capacitats de regar i fecundar mansament la terra. Sinó que ara són el Roine, el Tàmesi, el Rin, el Chicago, el Hudson, el Danubi (que deixava de ser tan blau com diu el tòpic), el Missisipi i el Missouri, etcètera. Són un altres rius els escollits i ara ho són per les seves capacitats comercials i de comunicació i sobretot per la seva potencialitat industrial i hidroelèctrica. Aquesta tendència s'imposarà fins i tot en aquells altres rius. Així, la gran presa d'egípcia d'Aswān posa en perill les inundacions vivificadores

i el fang que portaven. També a la Xina s'ha acabat fa ben poc una presa mastodòntica —i discutida des de l'ecologisme— : la «de les tres gorges».

Els estalviaré detalls per tots coneguts, però l'aigua i els rius no solament s'han embassat i canalitzat, cosa que ha impedit, per exemple, tota migració dels peixos. També han estat embrutats i utilitzats sovint com a principal mitjà per evacuar deixalles i residus de tota mena, és a dir s'han utilitzat com a clavegueres. És tremendament astorador veure que, durant mil·lenis i arreu, el mateix riu servia alhora de dipòsit d'aigua per a beure i de sortida de les clavegueres (a més, sense cap tractament higiènic de l'aigua).³⁷ Lamentablement, a Catalunya tenim, al menys, els coneguts i terribles casos del Llobregat i el Besòs.

No creiem que calgui allargar-nos en aquests aspectes que són avui perceptibles per tothom i arreu, però és indiscutible que al darrere de tot això hi ha una relació de la humanitat amb els rius i amb l'aigua que porten. Una relació qualitativament i quantitativament diversa, però que no ha fet altra cosa que accentuar una vella tendència a foragitar l'aigua de l'imaginari i del simbòlic col·lectiu, o almenys a menysprear-ne i degradar-ne la valoració. Sembla que la industrialització, malgrat deure molt a l'aigua i als rius, ha traït les expectatives i esperances primeres, que tan aviat i bellament havia formulat Antípater de Tesalònica en un text ja citat. Els salts i els molins d'aigua havien d'alliberar la humanitat del treball manual més pesat. No dubtem que per a una part de la població mundial ha estat així, però no s'han complert totes les esperances dipositades en aquest procés, malgrat que ha anat molt més enllà del que ningú havia sospitat mai. Després de ser canalitzada, desacralitzada, embrutada i banalitzada, l'aigua ha estat reduïda a mera comparsa en les modernes tempestes de ferro, foc i sang.³⁸

---

37. Sembla que el senzill però decisiu fet de separar acuradament i evitar filtracions de les clavegueres als conductes d'aigua d'ús i de boca va ser clau per a una important millora de la salubritat i del creixement demogràfic. Lamentablement, només es va iniciar (amb canonades de fang vitrificat) a les grans ciutats occidentals i durant la segona part del segle XVIII. Va ser un pas molt important perquè, ben entrat el segle XIX i segurament només en el món avançat, les ciutats deixessin de ser crònicament deficitàries demogràficament (hi havia més mortalitat), que el camp havia de compensar amb un flux continu d'emigració. Cf. J. R. McNEILL - W. H. McNEILL, *Las redes humanas. Una historia global del mundo*, Barcelona, Crítica, 2004.

38. No podem aprofundir-ho ara, però veiem una mítica molt oposada en, per exemple, *Moby Dick* de Herman Melville i en *En tempestes d'acer* o en *El treballador* d'Ernst Jünger. Malgrat que hi ha més d'un aspecte èpic i de lluita de potències contraposades que ens els relacionen, és indiscutible que una complexa simbologia essencialment vinculada a l'aigua i a l'oceà ha estat totalment substituïda per una altra centrada en el foc i en l'acer.

6. RECUPERACIONS

Naturalment, no ha estat total la tendència a oblidar el poder vital i el misteri generador de l'aigua, per a fascinar-se en exclusiva pel poder humà capaç d'aprofitar-se de la seva potència cinètica. L'aigua conserva en ella mateixa i per a molts el seu gran poder (que darrerament ens ha recordat a l'Índic i al Carib). Retornen els esforços humans per aprofundir en el seu misteri, per copsar tota la seva riquesa i per fer-se paga de la seva omnipresència necessària. Breument ens referirem a tres importants tendències filosòfiques contemporànies que ho exemplifiquen.

6.1. *L'ecologisme: aigua per a tots, però no per a qualsevol cosa*

D'una banda, hi ha el pensament ecològic actual, del qual pràcticament no parlaré perquè tothom el té present. En tot cas, vull recordar algunes de les seves idees en relació a la nostra temàtica: l'incessant cicle de la vida és inseparable del no menys incessant cicle de l'aigua. Els elements vitals, per més pròdigs, estesos i omnipresents que siguin —com és el cas de l'aigua—, poden escassejar i cal evitar malbaratar-los. Aigua per a tots, és clar que sí. Però no per a tot. No per a qualsevol cosa. No per a malbaratar-la. No destruint les seves capacitat vivificadores. No menyspreant les infinites necessitats de la vida. Sempre hi ha alguna forma de vida que necessita, aprofita i està esperant la seva part d'aigua per a sobreviure. Fins i tot l'aigua és escassa i s'acaba, i com que és preciosa i vital, cal estalviar-la, cal tenir-ne cura.

Només per vanitat la humanitat ha pogut oblidar aquestes veritats que en l'antiguitat eren universalment reconegudes. Des de fa segles, la humanitat ha aspirat a l'aigua, però sempre l'ha respectat. L'aigua s'usufructua i això ho fem tots al nostre torn, humans i no humans; mai no es posseeix en exclusiva, mai no s'ha de robar als que sense ella no poden sobreviure i mai no s'ha de retornar degradada o enverinada a l'immens cicle vital. L'aigua és màgica i generadora quan se'n sap respectar el cicle i la puresa. És temible i traïdora quan se la menysprea. Desapareix, és escassa i vel·leïtosa quan se la malbarata, quan se la redueix a un factor econòmic sense importància ni valor, esclavitzat a altres que, aquests sí, en tindrien, de *valor*, com certs interessos empresarials.

6.2. *Gaston Bachelard: «L'ésser humà té el destí de l'aigua que corre»*

Només faré una referència molt breu al pouar (mai millor dit) de la psicoanàlisi, on l'aigua i les aigües continuen tenint el mateix misteri i els mateixos significats ben sorprenents. Des de la perspectiva psicoanalítica, l'ai-

gua ha donat tant a pensar que és potser un dels símbols més complexos i persistents de la humanitat. Aquí destaco, a més dels estudis freudians clàssics, la recerca en la línia junguiana del grup d'Eranos i l'obra d'aquest estrany racionalista sense por ni prejudicis i, per tant, també investigador de l'irracional que és Gaston Bachelard. En 1942 va fer una anàlisi força enciclopèdica a *L'aigua i els somnis. Assaig sobre la imaginació de la matèria* (malgrat que confessa no haver pogut fer-la tan profunda i sistemàtica com en el seu llibre paral·lel *Psicoanàlisi del foc*).

Creiem que si Bachelard pensa haver aconseguit amb la seva anàlisi del foc quelcom que no ha pogut fer amb l'aigua, és també per la tragèdia que aquí hem analitzat de la simbòlica, la metafòrica i la conceptualització postgrega de l'aigua. És també perquè no se li ha fet justícia; al contrari, se l'ha posposat a altres símbols i a altres metàfores, a altres ídols i a altres somnis. I això malgrat que el cicle de la vida ens porta indefectiblement al fluir cíclic de l'aigua, i que els humans mortals som també essencialment un fluir. Escriu: «L'ésser humà té el destí de l'aigua que corre. L'aigua és realment l'element transitori. [...] L'ésser consagrat a l'aigua és un ésser en el vertigen. Mor a cada minut, sense pausa quelcom de la seva substància s'enruna.» Llàstima! Aquí Bachelard ha perdut l'oportunitat de dir molt gràficament que la seva substància es vessa, regalima o s'escola; perquè, sens dubte, a cada instant vessem el nostre temps i s'escola la nostra vida, els quals gotegen regalimant com l'aigua d'una clepsidra. Però, a canvi, Bachelard ens brinda una altra meravellosa metàfora: «La mort quotidiana és la mort de l'aigua. L'aigua corre sempre, l'aigua cau sempre, sempre conclou en la seva mort horitzontal.»³⁹

6.3. *Martin Heidegger: el retorn a la cosa*

Finalment, només farem una breu menció de l'existencialisme, a propòsit de la diferència ontològica de Heidegger, que és capaç de rescatar la *cosa* quotidiana del seu anonim, de la seva banalitat, de la seva manca d'essència aparent. De la mateixa manera que glosa i aixeca a categoria aquelles velles botes pintades per Van Gogh, es planteja la proximitat amb la cosa, i posa l'exemple, prou significatiu, de la gerra que no és sinó la creació i el manteniment d'un buit que es pot omplir i buidar, que es pot traspassar. L'imaginari popular ha estat aquí força imprecís i injust, ja que d'una banda presuposa que la gerra conté un buit (quan en realitat és plena d'aire) i per això diem que *omplim* la gerra, quan simplement en canviem el contingut. No obs-

---

39. Gaston BACHELARD, *El agua y los sueños. Ensayo sobre la imaginación de la materia*, op. cit., p. 15.

tant això, des d'una altra perspectiva, l'imaginari popular ha pensat molt bé la qüestió perquè, certament, la gerra crea un buit o un quasibuit que, encara que estigui ple d'aire, serveix perquè cedeixi el seu lloc a un líquid que d'altra manera es perdria en el seu fluir natural, en la seva «mort horitzontal», amb paraules de Bachelard. Precisament en aquest cercar la proximitat a la cosa a través del pensament ontològic, Heidegger ens parla de l'obsequi d'aquest buit *omplible* que és la gerra. En cert sentit, l'obsequi de la gerra és una aigua retinguda en el seu fluir, però que, a més, remet i conserva la virtualitat de la font, fins i tot del rocam d'on aquesta brolla —més enllà encara— de la terra que recull la rosada i la pluja, i finalment ni més ni menys que de les mítiques «noces del cel i la terra».⁴⁰ Tot això ens ho reté i obsequia la gerra plena d'aigua.

6.4. *Les noces del cel i la terra*

Quin elogi tan magnífic! I fet des de la *proximitat* al més humil i *real*, a la humil *cosa*. En ple segle XX, l'aigua semblava haver perdut (evidentment érem nosaltres els que l'havíem perdut) la capacitat de meravellar amb el seu misteri. Malgrat tot, encara podem copsar el misteri d'una simple gerra que és capaç, aparentment, de retenir la dialèctica heraclitiana i evitar la seva *mort horitzontal*. És a dir acull, manté i obsequia una *mateixa* aigua, que no és altra cosa, en darrer terme, que el fluir de les noces del cel i la terra.

---

40. Martín HEIDEGGER, *Conferencias y artículos*, Barcelona, Serbal, 1994, p. 143 i seg. (esp. 149-150).

AIGÜES BENEÏDES: L'AIGUA EN LA RELIGIÓ*

Jordi Giró

I. LA RELIGIÓ I EL SAGRAT: L'HOME RELIGIÓS I ELS SÍMBOLS

1.1. *Abans de salpar: el plus de significació sagrada*

Abans de salpar, en aquest intent de presentació de la importància de l'aigua en la religió i de l'ús que la religió —o les religions— ha fet d'aquest element, crec necessària una primera reflexió sobre el sentit de la religió i del sagrat i sobre la significació antropològica dels símbols religiosos. Si no fem aquesta primera reflexió, i assumint el risc de realitzar-ho de manera excessivament simplificadora, em temo que la meva exposició no passarà de ser la mera presentació d'una curiositat, el relat d'una iconologia o d'una literatura sagrada tan simpàtica com inútil, i perdrà tota la seva grapa pròpiament religiosa; per tant, la meva exposició haurà estat un fracàs, en el sentit que haurà estat una més entre altres, i defugirà el que li pertoca més específicament, més pròpiament, que és la presentació del plus de significació, humana i divina, que tot fenomen religiós aporta a la dimensió profana de l'existència.¹

1.2. *Les aigües com a hierofanies*

No es tracta aquí de presentar què diuen les religions de l'aigua, al costat de la filosofia, la ciència, l'art o la literatura, i de la mateixa manera que

---

* Aquest article té el seu origen en una conferència titulada «Aigües que fan pensar: l'aigua en la religió», pronunciada el 19 d'octubre del 2005 a l'Auditori de l'Institut d'Educació Contínua. S'inscrivía en el cicle «L'aigua i la cultura: símbols, mites i rituals», organitzat per la Universitat Pompeu Fabra i la Fundació Joan Maragall.

1. Tal i com es veurà reiteradament, adopto per a aquest estudi el punt de vista de Mircea Eliade.

elles, sinó de mostrar el que suggereixen les aigües com a hierofanies, o sigui, com a fenomen de manifestació del sagrat, de Déu, i com a experiència del que podem fer a través d'elles. Dir que vull parlar de les aigües com a *hierofanies* significa, doncs, que desitjo presentar la manifestació del Misteri o del sagrat, que enclouen —o bé que atresoren— les aigües en elles mateixes, considerades com a fenomen religiós.

Més que explicar què diuen les religions de les aigües, sobretot alguna en particular, com és el cas del cristianisme, o com ens servim de l'aigua en els rituals religiosos, com si en prenguéssim nota educadament des de fora, m'agradaria fer una presentació verament religiosa de l'aigua. O sigui, entrar dins del fenomen religiós que es manifesta a través del simbolisme de l'aigua, cosa que és bastant més compromesa i arriscada.

Per això aviso que potser decebrà el meu plantejament, atès que no m'estendré gaire en un passeig per la història comparada de les diverses religions o per com han usat —i abusat— de l'aigua en diverses tradicions, cosa que no passaria de ser una anàlisi fenomenològica, sinó que intentaré posar-me dins la pell d'un *home religiós* per a convidar a fer l'experiència religiosa de l'obertura al sagrat, al Misteri, a través de la simbòlica de l'aigua. Convido amb aquest text, doncs, a capbussar-se en les aigües cristal·lines de la religió i a fer aquest viatge iniciàtic, solcant-les, com a manifestació del sagrat que són per a tot home religiós.

1.3. *Parlar del sagrat en una època de profanitat*

Per tal d'intentar-ho, si més no, hem de partir de la nostra mentalitat moderna generalitzada i reconèixer que, fins i tot si som creients, la religió, la manifestació del sagrat, no té un estatut de normalitat espontània en la nostra vida quotidiana. Ens costa de trobar un espai per al sagrat en la nostra experiència de vida, que gairebé és absolutament profana. Ens fa vergonya manifestar públicament i immediatament la dimensió sagrada de l'existència i per això, els que som religiosos, a Occident, la circumscrivim en la major part dels casos a l'àmbit privat. Fins i tot l'experimentem de manera profana, i reduïm el sagrat a una mera anàlisi racional i crítica i la buidem de la seva eficàcia simbòlica.²

Vivim en un moment històric que podríem anomenar de regnat del profà o d'arraconament del sagrat, en una època de secularització, que encripta els fenòmens religiosos i els reclou merament a la caverna de la intimitat, com un reducte d'irracionalitat malaltissa i perillosa que cal racionalitzar per a atorgar-li carta de ciutadania. Contemplem els ritus, les cerimònies, els símbols religiosos i les seves organitzacions institucionals amb una barreja de curio-

---

2. Cf. Mircea ELIADE, *Lo sagrado y lo profano*, Barcelona, Paidós, 1998.

sitat museística, sensació d'espectacle estètic i condescendència il·lustrada, com si corresponguessin a estadis inferiors del desenvolupament de la civilització. Com un *aigualiment* del característic i millor de l'ésser humà, o un *ensopiment*, dues paròdies de la simbòlica de l'aigua, de l'humanisme modern.

Als darrers segles, ha estat tan forta i tan intensa la crítica atea a la presència del sagrat en la nostra cultura, les crítiques dels pensadors de la sospita (Feuerbach, Marx, Freud i Nietzsche), que si volem entendre alguna cosa de la dimensió religiosa de l'ésser humà, hem de fer un sobre esforç d'imaginació simbòlica per a posar-nos en situació, per a tornar a mirar amb ulls nous, sense prejudicis, la simbòlica religiosa de l'ésser humà.

1.4. Què és una religió? Què pretén un ésser humà religiós?

Què és una religió? Què pretén un ésser humà religiós, el que Mircea Eliade anomena l'*homo religiosus*?³ Doncs inicialment una cosa ben senzilla, però també ben agosarada: l'home religiós no s'acontenta només amb el que veu. No en té prou amb la realitat tal i com la percebem i ens la representem a través dels sentits, sinó que en vol més i de més qualitat. En vol més i la vol tota, ara i aquí, sense mitges tintes, de manera que la nostra existència se sobrelevi a una dimensió d'infinit i d'eternitat plena. Dit amb paraules més tècniques: no en té prou amb la dimensió profana de la realitat. I a més de no acontentar-se amb la profanitat, s'obre a una nova dimensió de la mateixa realitat, més profunda i definitiva, que és el que anomenem *dimensió sagrada*. Fixem-nos que ens ha quedat en el llenguatge quotidià que *profanar* és degradar alguna cosa, reduir-la a l'estat profà, violar la seva categoria inviolable de dignitat.

Ser creient significa, doncs, voler una experiència i un sentit de realitat que es correspongui amb el desig d'absolut que entreveiem i intuïm en la nostra experiència de finitud i de limitació. Com és que l'home no en té prou amb totes les experiències que fem de l'existència? Com és que sempre en vol més? L'home religiós no en té mai prou, perquè la seva set és una set de mida oceànica, perquè ni tot l'oceà sencer bastaria per a sadollar el seu desig de plenitud. Per tant, o bé està abocat a la insatisfacció més decebedora, a l'absurd d'un desig sense objecte real, o bé el terme de la seva insatisfacció apunta vers una altra realitat, el Totalment Altre, el Transcendent, el Misteri, que per definició és el terme i l'objecte de la realització plena de totes les seves esperances.⁴

---

3. *Ibidem*.

4. Sobre els diversos noms que es donen a aquesta realitat última, *cf.*, per exemple, Juan DE SAHÚN LUCAS, *Fenomenología y filosofía de la religión*, Madrid, BAC, 1999; i José Luís SÁNCHEZ NOGALES, *Filosofía y fenomenología de la religión*, Salamanca, Secretariado Trinitario, 2003.

No li serveix que li diguin que s'ha de conformar amb una existència gris, buida, limitada, finita i eixorca, sinó que no es conforma amb menys que Déu.

Nietzsche diu —sospita— que tenim por que només hi hagi aquesta experiència absurda d'una realitat profana. El superhome és, doncs, l'home que se supera a si mateix matant aquest desig del Totalment Altre. Cal ser prou home, prou *home superat*, com per assolir que no hi ha més existència que aquesta mateixa existència. Cal assassinar Déu i esborrar tot punt de referència. Tanmateix, aquesta sospita no evitarà ni l'obertura ni el desig, que podem redirigir cap a una recerca de sentit en l'assumpció de l'absurd. De l'existència del desig de plenitud, no se'n segueix que el terme del mateix hagi de ser necessàriament *sospitós*.

Jacques Maritain, abans de la seva conversió al catolicisme, es desesperava indicant que era un «*garçon afamé d'absolu*». Vet aquí l'inici del viatge. Vet aquí el tremp de l'home religiós: la gosadia del navegant que, amb una nau de closca i conscient de la seva fragilitat, pretén solcar l'oceà per a descobrir les Índies orientals, el nou món, el Misteri.

1.5. *L'absolut: un horitzó només intuït i desitjat*

De vegades la presència d'aquest absolut, només intuït i desitjat, es manifesta en nosaltres a través de les petites decepcions de la vida quotidiana. Acostuma a passar que no en tenim prou amb la mera suma de petites coses que fem i que aquesta insatisfacció es mou intuïtivament en un horitzó de plenitud, de radicalitat, de totalitat. Altres vegades la seva manifestació es produeix com un llampec (Rudolf Otto en dirà «*mysterium tremendum et fascinans*»),⁵ com una irrupció sobtada a través d'una insatisfacció pregona, com succeeix en l'experiència de la mort, la malaltia, el sofriment, l'esquinçament de la pobresa, la soledat radical o la presència d'una flagrant injustícia que somou les nostres petites situacions aburgesades i les confronta amb l'estrebada del desig d'absolut.

Però sigui com sigui la seva etiologia, el cert és que s'imposa per la seva radicalitat el que els medievals en deien el desig natural de veure Déu. Fixem-nos que al costat d'aquesta intuïció tot just presentida, del desig de l'absolut, de l'etern, experimentem el nostre ésser alhora com a relatiu, finit, temporal, una guspira perduda en l'infinit...: gairebé no res. I és entre aquests dos extrems, la poca cosa que ens sentim i el terme impossible del nostre desig, en aquesta desproporció, on es produirà l'experiència religiosa. El que ens obre la porta al sagrat és la descoberta d'una realitat suprema, intuïda més enllà de la realitat profana.

---

5. Rudolf OTTO, *Lo santo*, Madrid, Alianza, 1980.

El sagrat, doncs, no és res més que l'obertura de la realitat profana a una altra cosa que està més enllà d'ella mateixa i que es produeix per aquesta intuïció d'un Totalment Altre que està més enllà. I amb tot això no hem fet sinó pujar al navili. Ara ens cal navegar.

1.6. *Com navega un home religiós? El llenguatge simbòlic*

Com navega un home religiós? Hem dit que no es conforma amb la realitat profana i que s'obre vers una altra realitat que anomenem *sagrada*, que el posa en contacte amb aquest Totalment Altre. Però el cas és que l'home religiós no es troba normalment amb Déu pel carrer. L'accés a Déu, a la divinitat, al Misteri, no es fa immediatament, sinó a través de mediacions, a través de *hierofanies*.⁶ (No excloc l'experiència directa de Déu o del Misteri, però hi ha poques oportunitats, i són molt poques les persones que hi accedeixen. D'aquestes persones n'anomenem *místics* o *sants*, i n'hi ha en totes les tradicions religioses.)

Les hierofanies són formes indirectes de contacte amb la divinitat, que per definició està més enllà de la realitat profana. Vet aquí, doncs, la seva característica primordial i principal: les hierofanies són manifestacions del sagrat a partir del profà. El sagrat no és una realitat diferent i radicalment diversa del profà, sinó una realitat profana que té un plus de significació.⁷ Té dues cares: d'una banda és profana i de l'altra és sagrada. I la seva virtualitat, la seva eficàcia religiosa, consisteix en què actua per a nosaltres, per a l'home religiós, com un pas, com una finestra, que permet fer el que alguns anomenen una *ruptura de nivell*. Ens permet passar del profà al sagrat, del finit a l'infinit, del limitat a l'il·limitat, del temporal a l'etern. És un símbol, una realitat amb dos vessants, que té la capacitat de fer-nos entrar en contacte amb el Misteri, amb la divinitat, a través d'ella.

2. LA SIMBÒLICA DE L'AIGUA

Feta aquesta introducció, passem a analitzar amb detall la simbòlica de l'aigua. Hem dit que el Misteri se'ns manifesta a través de hierofanies, que són realitats simbòliques, i que l'home religiós es val d'aquestes realitats de doble cara per a experimentar o per a acostar-se al Misteri, a la divinitat.

---

6. Sobre les mediacions del sagrat i les hierofanies, cf. Juan MARTÍN VELASCO, *Introducción a la fenomenología de la religión*, Madrid, Cristiandad, 1997.

7. Cf. Mircea ELIADE, *Lo sagrado y lo profano*, op. cit.

De quines realitats se serveix l'home religiós com a hierofanies? Doncs de cap element extraordinari, sinó precisament d'aquells elements universals i típics, arquetípics, que té més a prop, i que per la seva significació profana permeten d'establir amb més facilitat l'obertura al sagrat. L'aigua o les aigües són un element especialment privilegiat.

2.1. *Els usos profans de l'aigua*

L'aigua és un element universal, present arreu, que ens ofereix molts serveis i es presenta de múltiples maneres. Vegem-ne els més importants.

- a) *Beure*. Primer la bevem. L'aigua ens és necessària per a mantenir-nos amb vida. Forma part íntima de nosaltres. Alguns dels nostres teixits n'estan plens a vessar fins a un 90%. Apaivaga la nostra set, ens sadolla, ens refresca, la usem com a element bàsic per a cuinar aliments, barrejada amb altres en fem brous que ingerim i ens escalfen: n'és, doncs, l'element unificador. La seva absència provoca set, eixuga i desertitza. És, per tant, una font de vida, dona vida, fa possible la vida. La seva absència la fa inviàble o la impedeix.
- b) *Regar*. Per extensió, la donem a veure a altres éssers, humans o no, que també tenen necessitat d'ingerir-la. Especialment plantes i animals. La fem servir per regar, i allà on hi ha aigua, hi ha vida, hi ha vegetació, hi ha esperança. Tots tenim l'experiència de veure morir de set les plantes d'una torreta o del jardí, per mandra o per deixadesa, i el contacte de nou amb l'aigua té efectes *miraculosos* sobre elles. Quan en el desert plou una mica, l'espectacle que en segueix és abassegador, un esclat de vida. I en les zones on hi ha fonts, rius, pous o hi plou regularment, la vegetació és exuberant: hi ha plenitud de vida.
- c) *Rentar*. La fem servir per a rentar: per a ús corporal, per a banyar-nos, per a netejar-nos quan ens embrutem (el nostre cos o els nostres vestits) o per a fer cures quan ens ferim. No solament és font de salubritat, sinó que també va associada al plaer i a la relaxació. Un bon bany o una dutxa no són només una qüestió higiènica física, sinó que comporten una distensió personal i espiritual alhora: calma, sana, reequilibra, neteja, purifica, convida al lleure i a la comunicació amb d'altres (pensem en les termes romanes, en els banys turcs...).
- d) *Aclarir i dissoldre*. Ens serveix també com a dissolvent universal. Té el poder d'aigualar altres elements i de barrejar-se amb ells per a constituir

realitats noves, per exemple els colors d'una aquarel·la, i associat a aquesta mateixa propietat pot servir per aclarir o fer més visible —que és un altre dels usos del rentar—, per mitigar els efectes d'una altra substància que en origen seria perniciosa o perillosa per a nosaltres per la seva concentració inassumible, o per mostrar-nos millor de què es tracta. Desconcentra, distendeix, fa més propera una realitat, l'endolceix i la mitiga, ens la fa assumible i d'alguna manera ens fa com d'introductora en ella.

e) *Conduir i sustentar*. En grans quantitats ens transporta i serveix de suport, en mars i en rius, produint un efecte considerablement alleugeridor del pes d'un ésser que s'ha de desplaçar d'un lloc cap a un altre. Quan ens submergim en ella, ens sentim agombolats, i ens costa molt poc de moure'ns; hi flotem, i amb molt poc esforç podem propulsar-nos o propulsar grans masses que en altre cas exigirien una gran quantitat d'energia per ser desplaçades. Els corrents d'un riu o d'un mar, tot i que de forma diversa, ens condueixen, ens fan perdre i ens arrosseguen involuntàriament i sense atura.

f) *Ofegar*. En grans quantitats, i en les més diverses formes (basses, pous, estanys, piscines, rius o mars), les aigües poden ofegar. No solament donen vida i són font de vida quan reguem o la bevem, sinó que en una quantitat desmesurada poden provocar la mort. I no cal que estiguin en moviment. Tots hem fet l'experiència de llençar objectes a una massa d'aigua en calma i tenim la sensació que les aigües s'empassen aquests objectes i els fan desaparèixer. Les aigües submergeixen, tapen, fan desaparèixer, ofeguen i anorreen els éssers que s'hi llencen.

g) *Omplir-ho tot*. L'aigua, en tant que fluid, ocupa qualsevol espai, de manera que ho omple tot. Tant si llencem un objecte en una massa d'aigua considerable, com si la vèssim en un recipient, no deixa cap espai sense cobrir o omplir, de tal manera que l'experimentem com a element que ho pot ocupar tot, que ho pot reunir tot, que ho pot abastar tot, sense deixar el més mínim espai, com per altra banda succeeix amb la resta de líquids. I a més ho fa de manera indiferenciada. No podem diferenciar una porció o zona d'aigua, almenys per als no entesos (els oceanògrafs no hi estarien d'acord probablement), i prou diferent d'una altra. L'aigua és la mateixa aigua arreu, en una espècie d'indiferenciació matricial.

h) *Desfermar forces naturals*. Les aigües poden presentar-se calmades o en moviment. En estat de repòs se'ns apareixen com a properes i tranquil·les, i només cal tenir la precaució que no ens hi caigui alguna cosa —ni no-

saltres— dintre d'elles, però també poden presentar-se de manera violenta i arravatada, amb una potència imprevisible i perillosa, les conseqüències de la qual són de tots prou conegudes en riuades, maregasses, pluges torrencials, tsunamis, etcètera. En algun cas, com el mar i els oceans, els seus moviments són paradoxals: sempre en moviment i sempre en repòs alhora. A la superfície es mou constantment, en forma d'onades, mentre que cap a l'interior, en les profunditats abismals, hi regna el repòs i la calma més absoluta.

i) *Apagar, suavitzar.* Per altra banda, experimentem que les aigües tenen força i constància. El seu pas constant deteriora, erosiona i poleix les coses, les arrodoneix i les transforma fins a deixar-les de tal manera que no les podem reconèixer. Penseu en els còdols, per exemple, que tenen tots aquelles formes arrodonides, sense arestes cantelludes. O bé en els usos industrials de l'aigua com a perforadora, cisalla, bisturí o polidora. Una altra de les forces de l'aigua és la capacitat d'apagar el foc, de refredar una substància o un cos calent, de neutralitzar la seva roentor. Apagant o refredant els excessos de temperatura, reconduïxen els perills vers una homeostasi.

2.2. *Els usos sagrats de l'aigua*

És possible que m'hagi deixat algun ús profà de l'aigua o de les aigües, però no és rellevant, perquè el que voldria explicar no és tant els diversos usos de l'aigua, exhaustivament analitzats, com el sistema que l'home religiós fa servir per entreveure en l'experiència profana de l'aigua alguna cosa del sagrat. De fet, el que m'interessa sobretot és comprendre com la creativitat imaginativa de l'home religiós desenvolupa una mirada sobre el profà que el desborda simbòlicament, entenent que en cadascuna d'aquestes dimensions profanes hi ha, insinuats o apuntats, vestigis del diví que se'ns manifesten. Són aquí, davant nostre, esperant-nos, i només cal que vulguem i sapiguem mirar amb ulls religiosos. Només cal que en despertem o en desvetllem la seva significació religiosa.

A mesura que presentava els diversos usos i les característiques profanes de l'aigua, de segur que el lector ha pensat en diverses dimensions del Misteri o del sagrat que se'ns apareixen immediatament, només fent l'esforç imaginatiu de mirar amb ulls simbòlics la nostra experiència aquàtica profana. L'home religiós —o si voleu ara ja entrar més directament en les diverses tradicions religioses que ha configurat la humanitat, cada religió— ha sabut mirar el fenomen profà de l'aigua amb una mirada *agosarada*, no s'ha acontentat de veure en les aigües només aigua i prou, sinó que és a partir de la seva

tradicció cultural i religiosa que se li ha conferit a l'experiència humana de l'aigua aquest plus de significació religiosa del que hem estat parlant abans.

En les aigües —o en l'aigua— hi ha apuntat, intuït o preanunciat, un exemple de manifestació, una hierofania, d'aquell Totalment Altre que pretenem abastar i experimentar. Si voleu dir-ho així, utilitzant un símil literari que caldrà precisar amb més profunditat, en les aigües hi trobem metàfores que ens serveixen per a referir-nos al sagrat. Però a diferència de l'ús literari d'aquest *troppo*, que és només profà, en la metàfora religiosa no hi ha només la referència lingüística per expressar amb llenguatge humà l'inexpressable, sinó que en la metàfora religiosa mateixa —que anomenem *hierofania*— hi ha l'experimentació del sagrat. La hierofania, o el símbol religiós, no és solament un llenguatge sobre el diví, sinó també i primordialment la possibilitat humana de fer present el Misteri en la nostra realitat humana.⁸ En les manifestacions religioses (cultes, ritus, narracions, mites, pelegrinatges...), no parlem del sagrat o sobre el sagrat, sinó que hi vivim el sagrat. Cada una d'aquestes experiències profanes de l'aigua apunta vers una altra realitat més enllà de l'estricta profanitat, i ens pot servir d'obertura i de pas, de ruptura de nivell, vers el sagrat.

Fem, doncs, aquest esforç d'imaginació religiosa simbòlica:

a) *Del beure al sadollament de la set de vida plena.* Hem dit que en l'ús profà bevem l'aigua i que ens és necessària per a mantenir-nos amb vida. Forma part íntima de nosaltres. Apaga la set, ens sadolla, ens refresca. La seva absència, en canvi, provoca set, eixuga i desertitza. És, per tant, una font de vida: dóna vida i fa possible la vida. El mateix passa amb el transcendent, amb el Misteri. El contacte amb ell —l'experiència que tenim d'ell— és font de vida. Com passa amb l'aigua quan la bevem, ens és necessària la seva força per a viure. És més íntima que nosaltres mateixos, xopa tot el nostre ésser, i sense aquesta beguda ens morim, ens assequem, la nostra existència és àrida. La nostra set del diví és —parlant des de l'analogia— com una set d'aigua viva que només es pot sadollar en la font de la vida que és el transcendent.

Ens cal, doncs, *beure* la divinitat, o sigui, fer-nos un amb ella, identificar-nos amb ella ingerint-ne una part o tota a través de la beguda sagrada, fent-la sang de la nostra sang, humitejant-nos en ella, fonent la nostra realitat amb la seva realitat. Ens cal beure en les aigües sagrades per tal de renovar-nos i que la font de tota vida ens doni vida, i una vida definitiva, il·limitada, qualitativament més plena que l'actual.

---

8. *Ibidem.*

Com exemples concrets d'aquesta hierofania podem citar les peregrinacions a llocs on manen aigües especials. De vegades són peregrinacions iniciàtiques, amb proves i dificultats, protegides per monstres o assetjades per multitud de perills; altres vegades es tracta de festes i de rituals realitzats prop de fonts, llacs, mars...: la ingestió d'aigües diverses, soles o barrejades amb altres elements, les libacions abocades sobre les tombes dels morts per apagar la seva set o la ingestió d'aigües o de beuratges miraculosos.⁹

b) *Del regar a la fertilitat de la vida.* Per extensió hem dit que la donem a veure a d'altres éssers que també tenen necessitat d'ingerir-la. La fem servir per regar. Allà on hi ha aigua, hi ha vida, hi ha vegetació, hi ha esperança. De la mateixa manera, tot contacte amb la divinitat, tota manifestació de la divinitat, tota visita de la divinitat, s'emmarca en l'esclat de la vida, d'una vida nova o d'una vida renovada.

Les hierofanies que manifesten aquest aspecte del Misteri com a renovació de la vida o com a producció de nova vida, incidiran en la repetició dels cicles de la fertilitat, en parelles primigènies que generen vida, o en la repetició de mites o de ritus que per contacte amb aquesta font de vida ens *regaran* per a florir de nou. De la mateixa manera que una font, una deu, un riu o un llac donen vida, el contacte amb la divinitat rejoyeneix, ressuscita, dóna de nou vida renovada o vida definitiva. Per a algunes expressions religioses mítiques, la font o la pluja seran reminiscències del semen viril que fecunda la terra amb la seva irrupció. Els principis masculí i femení, arquetípicament considerats, seran el principi de la vida, i la repetició del ritus ens acostarà a ells, ens farà repetir la mateixa activitat original dels contraris, i ajudarà a la fecunditat general de la natura. L'experiència del sagrat ens reverdeix i ens renova, ens fa fèrtils, com la presència de l'aigua reverdeix els camps o fa florir els deserts.¹⁰

c) *Del rentar-se a la purificació per accedir al transcendent.* En l'ús profà fem servir l'aigua per a rentar el cos i els nostres vestits o bé per a curar-nos les ferides. No solament és font de salubritat, sinó que també va associada al plaer i al relaxament. Implica una distensió personal i espiritual alhora, que calma, sana, reequilibra, neteja, purifica, convida al lleure i a la comunicació amb altres. El mateix passa amb el sagrat: el contacte amb ell ens reequilibra, ens repara i ens sana, ens renta les

---

9. ÍDEM, *Tratado de historia de las religiones*, Madrid, Cristiandad, 1981 (esp. cap. v: «Las aguas y el simbolismo acuático», pp. 200-223).

10. *Ibidem*.

culpes, ens refà i ens prepara per a la renovació íntima en contacte amb la font primordial de la vida.

L'accés al Misteri no es fa directament, sinó que calen mediacions. Quina millor manera de preparar-se per al contacte amb aquest més enllà trobaríem que rentar-se, pacificar-se, reequilibrar-se a partir de banys sagrats, ablucions, immersions o benediccions amb aigua, que anomenem aspersions? El contacte amb les aigües sagrades renta la nostra persona i la posa en disposició d'un contacte íntim amb la divinitat. Així, doncs, banyar-se o rentar-se ritualment és una forma de posar-se en camí de conversió cap a la transformació per contacte amb el transcendent.¹¹

d) *D'aclarir i dissoldre al profetisme i als oracles.* Hem dit que ens serveix també com a dissolvent universal i que té el poder de barrejar-se amb altres elements per a constituir realitats noves. Aclareix i fa més visible, i també mitiga els efectes d'alguna realitat que ens és perillosa. Certs graus de concentració d'algunes substàncies ens són inassumibles, per això desconcentra, distendeix, fa més propera una realitat, l'endolceix i la mitiga, ens la fa assumible i d'alguna manera ens fa com d'introductora en ella: fa com de pont i de passarel·la.

El contacte directe amb el Misteri és impossible sense una preparació. Ens sentim indignes o incapaçs d'assumir tot el que representa la distància entre l'humà i el diví. El contacte directe implicaria la destrucció de l'humà. Com seria possible que tot el diví tingués cabuda en la limitada natura humana? Per altra banda, el contacte amb el Misteri no és prou clar i cal descobrir-lo en successives etapes de preparació, d'elevació i de purificació. El contacte amb l'aigua sagrada representa la introducció progressiva en la realitat del misteri. Els viatges, les peregrinacions a les fonts o el contacte corporal amb elles, sigui en forma de banys, d'ablucions o d'ingestions, condueix, prepara i disposa progressivament al contacte amb el Misteri.

Una hierofania particular d'aquest fer créixer el coneixement sobre la divinitat és la lectura del futur, en forma d'oracles o de profetismes. L'aigua és clara i cristal·lina, i fa transparent el que hi ha a l'altre costat, permet de veure'l, de traslluir-lo. Tot contacte amb la divinitat aclareix el sentit del nostre futur de la mateixa manera que les aigües cristal·lines deixen veure els fons del mar o dels rius. Per això les aigües *desvelen* el futur i el sentit del Misteri, de la vida i de la història, i preparen els vidents per al coneixement del sagrat.¹²

---

11. *Ibidem.*

12. *Ibidem.*

e) *Del conduir i sustentar a vehicle per a l'eternitat.* En grans quantitats, l'aigua ens transporta i ens serveix de suport, en mars i en rius, i produeix un efecte considerablement alleugeridor del pes d'un ésser que s'ha de desplaçar d'un lloc cap a un altre. Quan estem dins de l'aigua ens sentim agombolats, i ens costa molt poc de moure'ns, flotem en ella, i amb molt poc esforç podem propulsar-nos a nosaltres mateixos. Els corrents d'un riu o d'un mar, tot i que de forma diversa, ens condueixen, o bé ens fan perdre i ens arrosseguen involuntàriament i sense atura. De la mateixa manera, el sagrat ens condueix cap al Misteri, cap al Totalment Altre, cap a Déu, i són l'expressió del viatge necessari de tot creient per tal de deixar-se conduir cap a la trobada amb aquesta realitat que està més enllà del món profà. Les aigües ens acompanyen amorosament en aquest viatge, ens hi porten misteriosament amb un corrent que escapa al nostre guiatge, ens hi aboquen com un riu porta al mar. De vegades són aigües manses, d'altres torrencials, i el viatge es torna una experiència de transformació iniciàtica que no conduïm ni decidim nosaltres mateixos. El creient es deixa arrossegar confiadament pel corrent d'aquesta realitat sagrada que li fa de vehicle i que el sustenta.¹³ Potser el cas més conegut és el riu sagrat hindú, el Ganges.

f) *De l'ofegament a la mort ritual.* Però també en grans quantitats, i en les més diverses formes (basses, estanys, piscines, rius i mars), les aigües poden ofegar. Poden matar. Les aigües engoleixen la realitat. Les aigües submergeixen, tapen, fan desaparèixer, ofeguen i anorreen els éssers que s'hi llencen. S'ho empassen tot. Representen, doncs, la matriu de l'univers, el fons indiferenciat de l'existència al qual retornem, el caos sense forma de l'inici dels temps. Les aigües són la mort. I a ella retornem en qualsevol moment. Ens empassen i ens fan desaparèixer. Ens sepulden, però no pas per a quedar-nos en elles, en estat de mort, sinó per a renéixer de nou a la vida després d'aquesta immersió ritual en el fons de l'existència. És el cas del baptisme, que pressuposa la immersió en la mort, el retorn a la mort, per tal de renéixer a una vida nova. O bé el cas dels diluvis, que enaigüen la terra per a fer-la renéixer donant-li una nova oportunitat: és el cas de l'arca de Noè i del diluvi universal. Es tracta tant d'un sentit de compartir el destí de la humanitat com del sentit iniciàtic —del creient o del col·lectiu—, que mor per a renéixer transformat, net de les seves culpes i de les seves infidelitats anteriors, a una vida nova.¹⁴ Ja es pot veure

---

13. *Ibidem.*

14. *Ibidem.*

que separar els diversos sentits dels simbolismes es fa difícil, atès que la semàntica simbòlica, la significació de les hierofanies, és polisèmica i tots aquest simbolismes estan íntimament relacionats entre si.

g) *D'omplir-ho tot a la presència omniabastant del Misteri.* L'aigua ocupa qual-sevol espai, de manera que ho omple tot. L'experimentem com a element que ho pot cobrir tot, que ho pot reunir tot, que ho pot abastar tot, sense deixar cap espai buit. I a més ho fa de manera indiferenciada. L'aigua és la mateixa aigua per tot arreu, en una mena d'indiferenciació matricial.

De la mateixa manera que l'aigua, el Misteri és la matriu de l'univers i l'omple tot amb la seva presència. Agombola la realitat arropant-la i penetrant-la, però sense deixar de ser Misteri. El transcendent no deixa de ser realitat Totalment Altra, però alhora xopa i penetra tota la realitat essent alhora immanent.¹⁵

b) *De desfermar les forces naturals a l'aparició de les divinitats aquàtiques.* La manifestació del poder de les aigües, sovint presentant-se de manera violenta i arravatada, amb una potència imprevisible i perillosa, suggereix en algunes tradicions religioses mitològiques l'antropomorfització dels fenòmens naturals en forma d'éssers divins aquàtics.

És el cas de les divinitats gregues i romanes del mar, per exemple, força conegudes entre nosaltres: Posidó i Neptú, respectivament. Cal entendre aquesta visió mitològica posant-la en relació amb l'aspecte d'indiferenciació i caos de les aigües, sovint defensades per monstres aquàtics, com ara serps o dracs que representen aquest caos inicial que és en el rerefons de la realitat, o altres éssers sagrats com les nimfes.¹⁶

Tanmateix, també els moviments de les aigües representen la paradoxa de la realitat, que alhora està sempre en moviment i sempre en repòs. En la superfície de la realitat trobem el moviment, el canvi, la dispersió, el mar que es mou constantment en forma d'onades, mentre que a l'interior, en les profunditats abismals, hi regna el repòs, la calma més absoluta. De la mateixa manera, el transcendent és alhora realitat canviant i fixa; penseu, per exemple, en la paradoxa d'algunes tradicions orientals (el Tao que sempre es mou i per això està quiet). En la superfície trobem el moviment, la transformació, però en la interioritat de la consciència hi reconeixem pròpiament la presència del Misteri.

---

15. *Ibidem.*

16. *Ibidem.*

El viatge i el pelegrinatge seran el pas d'aquesta realitat superficial a una realitat interior que revela l'essència del misteri.

i) *D'apagar i suavitzar a la pacificació.* Finalment, experimentem que les aigües tenen una força i una constància, que deteriora, erosiona i poleix les coses, les arrodoneix i les transforma fins a deixar-les de tal manera que no les podem reconèixer. Pensem en la capacitat d'apagar el foc, de refredar una substància o un cos calent. De la mateixa manera el Misteri apaga, suavitza i finalment pacifica l'ésser religiós posant-lo en sintonia amb la realitat divina.¹⁷

3. COM A CONCLUSIÓ

Mirem ara de reunir tots els aspectes de la dimensió sagrada de l'aigua en una definició general.

L'aigua o les aigües serveixen a l'home religiós per a introduir-se en diversos aspectes del transcendent que ja estan apuntats o intuïts en la dimensió profana de l'experiència humana de l'aigua. Amb un plus de significació, les aigües, els seus rituals, cerimònies i usos sagrats ens introdueixen en la transcendència, i ens permeten experimentar alguna de les seves dimensions.

De l'experiència de beguda saltem a sadollar la set de la vida plena i, per extensió, de l'acte de regar ens introduïm en la fertilitat de la vida. De rentar-se en deduïm la necessitat de purificar-nos per accedir al transcendent, que ens permet aclarir i dissoldre els nostres enigmes i les nostres preguntes pel sentit del transcendent en forma de profecies o d'oracles. De l'experiència de deixar-nos conduir i sustentar saltem a experimentar el sagrat com a vehicle de l'eternitat, vehicle que pressuposa una mort ritual per a renéixer a una vida nova, gràcies a la força de la divinitat, que ens apaga, suavitza i pacifica per a establir un contacte transformador amb ella.

4. LES AIGÜES EN LA TRADICIÓ CRISTIANA

En la tradició cristiana trobem exemplificats els usos sagrats de l'aigua a partir de la hierofania màxima que representa Jesús, el fill de Déu encarnat i esdevingut en tot com un de nosaltres, el Servent de Jahvè, el més humi-

---

17. *Ibidem.*

liat i escarnit dels homes, i per tant reelaborat des d'una simbòlica renovada i centrada en aquest Déu fet home que ens mostra la humanitat definitiva, el nou Adam. És aquesta la seva originalitat: estendre arreu una mirada cristocèntrica que obliga a pensar de nou la realitat, i amb ella l'ús religiós de l'aigua com a manifestació del Déu de Jesús.

És per això que prendran una rellevància especial dos d'aquest usos: el primer és Jesús com a aigua de vida o com a font de vida, i el segon el baptisme, com a mort iniciàtica, com a pas de la mort a la vida, que no implica tan sols el ritus de purificació i d'introducció en l'Església, sinó que, més enllà d'això, significarà assumir la mort del Crist per a ressuscitar amb Ell a una vida plenament definitiva. Al costat d'aquests dos usos, i de manera secundària però també ben present, apareixen els altres elements de la simbòlica de l'aigua.

Cal tenir particularment en compte, a més, que el cristianisme assumeix com a pròpia tota la tradició de l'Antic Testament, introduint així, a través d'ell en la seva tradició, altres elements de la simbòlica de l'aigua que podrien semblar contradictoris amb aquesta nova mirada, com podrien ser, per exemple, els monstres marins, el Leviatan o els oceans com a símbol del caos primigeni.

Segons Casiano Floristán, la Bíblia dóna al tema de l'aigua una importància inusitada.¹⁸ A l'Antic Testament apareix en cinc-cents vuitanta passatges i en el Nou Testament en setanta-vuit, quaranta-cinc dels quals pertanyen a l'evangeli de Joan.

4.1. *Les aigües a l'Antic Testament*

A l'Antic Testament, l'aigua presenta sobretot una doble dimensió: primerament com a element indispensable per a la vida i segonament com a massa oceànica amenaçadora de mort. Pluja i sequera són símbols bíblics de benedicció i de maledicció, de fecunditat i d'esterilitat, de vida i de mort.

En el relat de la creació trobem la presència de les aigües com a caos primigeni al qual Déu dota d'un ordre, demostrant així que n'és Senyor, a diferència d'altres religions que divinitzen les aigües: «Al principi, Déu creà el cel i la terra. La terra era caòtica i desolada, les tenebres cobrien la superfície de l'oceà, i l'Esperit de Déu planava sobre l'aigua» (Gn 1,1-2); «Déu digué: "Que hi hagi un firmament enmig de les aigües, per a separar unes aigües de les altres"» (Gn 1,6); «Déu digué: "Que les aigües de sota el cel s'apleguin en un sol indret i apareguin els continents". I va ser així. Déu

---

18. Casiano FLORISTÁN, *10 palabras clave sobre símbolos del cristianismo*, Estella, Verbo Divino, 2005, p. 71.

donà als continents el nom de terra, i a les aigües aplegades, el de mar. I Déu veié que tot això era bo» (Gn 1,9-10).

Aquesta acció creadora de Déu, que dóna vida i que és bona, és indissociable de l'aigua i per això Jahvè mostra la seva generositat i la fecunditat de la vida, en relació a diverses manifestacions de l'aigua: en la pluja, en els rius, en les fonts, en els pous... El Jardí de l'Edèn, per exemple, està solcat per un riu amb quatre braços (Gn 2,10-15); Moisès, de qui recordem que el mateix nom està en relació amb la salvació de les aigües, va colpejar amb una vara una roca perquè brollés aigua en el desert (Ex 17,5-6); la font que brolla del temple de la visió d'Ezequiel engendrarà un torrent que produirà un formigueig esclatant de vida (Ez 47,9). Per contra, la terra seca i sense aigua és la imatge del càstig i del desterrament.

No obstant això, l'Antic Testament no fa de l'aigua només un element benèfic, sinó ambivalent, perquè pot ésser també instrument de destrucció i de mort, com és el cas del diluvi universal (Gn 7,11-12); en el pas del mar Roig les tropes del Faraó van morir ofegades (Ex 14,26-29); l'amenaça oracular del desbordament del riu (Is 8,5-8) o, tal i com hem mencionat abans, la dispersió en el caos primigeni. Al salm 18, per exemple, s'identifica la mort amb les onades, i per extensió, el mar amb el regne dels morts; i al llibre de Jonàs l'oceà i el peix que empassà el profeta, amb «l'entranya de la mort» (Jo 2,3).

No són les aigües en si, les que donen la vida, no són *divines*, sinó que és el propi Jahvè, doncs, la font d'aigua viva, de l'aigua que dóna la vida o d'on brolla la vida que apaga la set: «Els qui s'aparten de tu, Senyor, seran inscrits en el país dels morts, perquè han abandonat el Senyor, la font d'aigua viva» (Jr 17,13); «Com la cèrvola es deleix per les fonts d'aigua, també em deleixo jo per tu, Déu meu. Tot jo tinc set de Déu, del Déu que m'és vida; quan podré anar a veure Déu cara a cara?» (Salm 42,2-3).

L'aigua atresora, per tant, la vida només en contacte amb Déu, i per extensió té poders curatius, restaura, purifica, sana i reequilibra quan és manifestació sagrada del Déu de la vida. El llibre de la Saviesa parla de la font d'aigua del desert, que Moisès va obrir a la roca, com un «remei» (Sa 11,4). Vegeu també, per exemple, com el profeta Eliseu va ordenar a Naaman que es banyés set vegades en el riu Jordà per curar-se de la lepra (2Re 5,10-14), o la promesa d'Ezequiel: «Abocaré sobre vosaltres aigua pura i quedareu purificats de totes les vostres immundícies i de tots els vostres ídols repugnants. Us donaré un cor nou i posaré un esperit nou dins vostre; trauré de vosaltres aquest cor de pedra i us en donaré un de carn» (Ez 36,25-26).

Finalment, cal citar aquí els usos i costums de purificació i neteja jueus, tant personals (rentar-se els peus i les mans ritualment), com d'atuals i d'al-

tres vasos i utensilis, contra els quals reaccionarà amb una crítica pregona el Nou Testament.

4.2. *Les aigües al Nou Testament*

Tal i com ja hem dit més amunt, els dos aspectes fonamentals sobre l'aigua en el Nou Testament són la identificació de Jesús com a aigua viva o com a font de vida, i el bateig com l'assumpció del cristià de la Pasqua, el pas per la mort que du a la vida definitiva de la resurrecció, imitant el lliurament radical de Jesús en la Creu per amor, seguint la voluntat del Pare fins a l'extrem.

El primer tema, l'aigua viva que és Jesús («Jo sóc el camí, la veritat i la vida»), està exposat bellament i paradigmàtica en la conversa vora el pou amb la dona samaritana. Jesús és l'aigua de vida definitiva i qui begui de la seva aigua quedarà sadollat per sempre. És més, no tan sols no tindrà més necessitat de beure, sinó que esdevindrà, també ell, una font de vida que rajarà eternament:

Arribà, doncs, en una població samaritana que es deia Sicar, no gaire lluny de la propietat que Jacob havia donat al seu fill Josep; allà hi havia el pou de Jacob. Jesús, cansat de caminar, s'assequé allí a la vora del pou. Era cap al migdia. Una dona de Samaria es presentà a pouar aigua. Jesús li diu:

—Dóna'm aigua.

[...] Però la dona samaritana preguntà a Jesús:

—Com és que tu, que ets jueu, em demanes aigua a mi, que sóc samaritana?

Jesús li respongué:

—Si sabessis quin és el do de Déu i qui és el qui et diu: «Dóna'm aigua», ets tu qui li n'hauries demanada, i ell t'hauria donat aigua viva.

La dona li diu:

—Senyor, no tens res per a pouar, i aquest pou és fondo. D'on la trauràs, l'aigua viva? El nostre pare Jacob ens va donar aquest pou, i en bevia tant ell com els seus fills i el seu bestiar. Que potser ets més gran que no pas ell?

Jesús li respongué:

—Tots el qui beuen aigua d'aquesta tornen a tenir set. Però el qui begui de l'aigua que jo li donaré, mai més no tindrà set: l'aigua que jo li donaré es convertirà dintre d'ell en una font d'on brollarà vida eterna.

Li diu la dona:

—Senyor, dóna'm aigua d'aquesta! Així no tindrè més set ni hauré de venir aquí a pouar. (Jn 4,5-15)

I encara més endavant, en el mateix evangeli de Joan, Jesús repeteix: «Si algú té set, que vingui a mi; el qui creu en mi, que begui. Perquè l'Esclatadura diu: *Del seu interior brollaran rius d'aigua viva*» (Jn 7,37-38). I a l'Apocalipsi: «Als qui tinguin set, jo els concediré que beguin a la font de la vida sense pagar res» (Ap 21,6).

El segon tema, el baptisme, produeix una evolució important del simbolisme de la purificació i la preparació pròpies de la neteja i del bany ritual, tant el corporal com l'espiritual. El bateig de Jesús no és amb aigua, com el de Joan Baptista al riu Jordà, que convida a la conversió i a la purificació dels pecats; no és una mera ablució per a esdevenir pur, sinó un deixar-se arrabassar i transformar per l'Esperit de Déu: «Jo us batejo amb aigua perquè us convertiu; però el qui ve després de mi és més fort que jo, i jo no sóc digne ni de portar-li les sandàlies: ell us batejarà amb l'Esperit Sant i amb foc» (Mt 3,11-12; *par.* Jn 1,33).

Es tracta, doncs, d'un gest de radicalitat i de ruptura, un renaixement més que no pas una purificació: «T'ho ben asseguro: ningú no pot entrar al Regne del Déu si no neix de l'aigua i de l'Esperit» (Jn 3,5). I el gest de la immersió en les aigües implica que el cristià mor sepultat amb Jesús, associant-se a la seva passió i mort en creu, per a renéixer de nou a una vida plena i definitiva, adherit a la resurrecció de Jesús.

Els qui hem mort al pecat, com podríem viure encara en el pecat? O bé ignoreu que tots els qui hem estat batejats en Jesucrist, hem estat submergits en la seva mort? Pel baptisme hem mort i hem estat sepultats amb ell, perquè, així com Crist, per l'acció poderosa del Pare, va ressuscitar d'entre els morts, també nosaltres emprenguem una nova vida. I, si nosaltres hem estat units a ell per aquesta mort semblant a la seva, també ho estarem per la seva resurrecció. Sapiguem-ho bé: allò que érem abans ha estat crucificat amb ell; és a dir, el nostre jo dominat pel pecat ha estat destruït perquè ja no siguem més esclaus del pecat. Els qui hem mort, hem estat alliberats del pecat.

I, si hem mort amb Crist, creiem que també viurem amb ell. Sabem que Crist, un cop ressuscitat d'entre els morts, ja no mor més, la mort ja no té domini sobre ell. Quan ell morí, morí al pecat una vegada per sempre, però ara que viu, viu per a Déu. Igualment vosaltres, tingueu-vos per morts al pecat, però vius per a Déu en Jesucrist. (Rm 6,2-11)

Però a més d'aquest dos temes relacionats amb l'aigua, a l'evangeli de Joan hi trobem altres usos, com la transformació de les aigües per a la purificació en vi, les noces de Canà (Jn 2,1-12), les aigües del servei (Jesús renta els peus als deixebles, gest amb les aigües que substitueix en l'evangeli de

Joan a la institució de l'Eucaristia), les aigües sanadores, que donen la vista a un cec de naixement a la piscina de Siloè (Jn 9,1-12), i l'aigua que brolla del costat de Jesús, juntament amb sang, a la Creu (Jn 19,34).

Per acabar, podríem usar la simbòlica de Canà i de l'aigua barrejada amb sang de Jesús mort en Creu per a mostrar que en el cristianisme les aigües purificadores de l'Antic Testament deixen pas, per un desenvolupament interior i un desbordament de les promeses i dels símbols continguts en ell, al final del banquet que representa el Nou Testament.

En ell, les aigües per a la purificació del judaisme s'han convertit en el millor vi per a les noces de Déu amb la humanitat, la sang de Jesús vessada per a la salvació del món. Aquesta sang brolla del seu costat barrejada alhora amb l'aigua que dóna vida, i vida definitiva, a través de la resurrecció, per un procés d'identificació íntima del cristià amb Jesús a través del baptisme: morir amb Ell per a renéixer associats a la seva resurrecció.

ANNEX

VENIU A LA FONT A BEURE I A RENTAR-VOS-HI

Afegim com annex fragments del fulletó que es reparteix als pelegrins que s'acosten a la gruta del santuari de Lourdes, com a exemple paradigmàtic de devoció popular i de l'ús sagrat de les aigües en la tradició catòlica d'encuny marià.

VENIU A LA FONT A BEURE I A RENTAR-VOS-HI¹⁹

Veniu a les piscines de Lourdes, per a banyar-vos en l'aigua d'aquesta font que Maria va fer «descobrir» a Bernadette, sota terra, al costat dret de la Roca de la Gruta.

Recordem-ho:

Era dia 25 de febrer, en la novena aparició, al mig de les 18 aparicions de Massabielle. Bernadette va sentir la Senyora que li deia: «No us importaria caminar de genolls... donar un petó al terra... menjar l'herba que està allí... pels pecadors?» «ANEU A BEURE A LA FONT I A RENTAR-VOS-HI»

Bernadette va complir tots aquests gestos penosament, ja que el terra era bruta, l'herba amarga i l'aigua repugnant.

[...]

A l'Evangeli de la Missa, es llegia llavors, l'episodi del Cor de Jesús crucificat, i traspasat per la llança del soldat, d'on brollà la «SANG i l'AIGUA».

Vet aquí l'atmosfera en la qual ens ha estat donat el sentit profund del Signe de l'Aigua de Lourdes:

---

19. La traducció de l'original francès i la selecció dels fragments és meva.

- AIGUA que recorda l'Amor de Crist que lliura la seva vida «pels pecadors».
- AIGUA que remet al Baptisme que ens ha donat la vida de fills de Déu.
- AIGUA que remet al Sacrament de la Penitència, en el qual Déu ens ofereix el Perdó, la Purificació, la Reconciliació.

Perquè ens cal «renéixer», ser perdonats, purificats, reconciliats... Venim a aquesta aigua en record de les paraules de Jesús:

«SI ALGÚ TÉ SET, QUE VINGUI A MI I QUE BEGUI»
 «L'aigua que jo li donaré esdevindrà en ell una font eterna»

Jesús designava així l'Esperit que havien de rebre els que creien en Ell (Evangeli de Sant Joan, capítols 4 i 7).

Fem aquesta experiència en l'oració:

Amb fe, humilitat, caritat, en calma i en confiança. Sense donar a aquesta aigua cap «altre poder». La seva significació és encara molt més bella. Déu concedeix la seva gràcia lliurement, per Amor.

No creguem pas que un gran nombre de gestos religiosos concedeix drets sobre Déu. Ell ens ofereix gratuïtament la pau del cor, i si ho jutja bo per a nosaltres l'alleugeriment dels nostres sofriments.

[...]

Es pot fer un meravellós pelegrinatge sense banyar-se. Bernadette només es va rentar la cara (reflex de l'ànima), i va beure «una mica d'aigua».

El sentit pregon de l'Aigua de Lourdes està escrit a les fonts:

«RENTA'T LA CARA I PREGA DÉU QUE ET PURIFIQUI EL COR»

Oració:

Déu Pare nostre,
 És per Maria, la Verge pura,
 Que ens has lliurat el teu Fill,
 La Font d'Aigua Viva.

Fes-nos respondre a la seva crida,
 venint a purificar-nos
 a la Font de la gràcia que brolla del seu cor,
 i de la qual aquesta aigua n'és el signe i el record,
 perquè visqui en nosaltres la criatura nova,
 que hem esdevingut pel Baptisme!

AMÉN!

BIBLIOGRAFIA

- DE SAHÚN LUCAS, Juan, *Fenomenología y filosofía de la religión*, Madrid, BAC, 1999.
- ELIADE, Mircea, *Lo sagrado y lo profano*, Barcelona, Paidós, 1998.
- *Tratado de historia de las religiones*, Madrid, Cristiandad, 1981 (esp.: cap. v: «Las aguas y el simbolismo acuático», pp. 200-223).
- FLORISTÁN, Casiano, *10 palabras clave sobre símbolos del cristianismo*, Estella, Verbo Divino, 2005,
- MARTÍN VELASCO, Juan, *Introducción a la fenomenología de la religión*, Madrid, Cristiandad, 1997.
- OTTO, Rudolf, *Lo santo*, Madrid, Alianza, 1980.
- SÁNCHEZ NOGALES, José Luís, *Filosofía y fenomenología de la religión*, Salamanca, Secretariado Trinitario, 2003.

QUADERNS

ISBN 84-8297-966-3

9 788482 979663

fjm

**FUNDACIÓ
JOAN
MARAGALL**

CRISTIANISME I
CULTURA

Editorial Claret

